

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Problematika regiónov a ich rozvoja je v posledných obdobiach v značnej pozornosti viacerých vedných disciplín, medzi nimi i geografie.

Možnosťami regionálneho rozvoja sa zaoberajú viaceré, zväčša ekonomické koncepcie, spájajúce riešenie daného problému predovšetkým s hospodárskym rastom regiónu. Popri nich sa však objavujú i geografické koncepcie, zvyrazňujúce možnosti a prednosti geografického prístupu v hodnotení regionálneho rozvoja.

Rozdielne prístupy v rámci ekonomických a geografických koncepcií sú zrejmé už z definovania základných pojmov. Avšak vďaka preferovaným integrovaným vedným prístupom dochádza k ich postupnému prepájaniu.

7.1 Región, regionálny rozvoj a regionálna politika ako základné pojmy

Termín **región** je jeden zo základných, často frekventovaných pojmov, používaných v súvislosti s regionálnym rozvojom a regionálnou politikou. Chápanie pojmu región je veľmi nejednotné a v odborných prácach je používaný v rôznom význame.

S dôrazom kladeným na individuálny charakter je podľa Hartshorna (1962) región územím so špecifickou polohou, ktoré sa istým spôsobom odlišuje od iných území a ktoré sa rozprestiera tak ďaleko, ako sa rozprestiera daná, vyčleňujúca ho črta.

Na základe komplexnosti a syntetickosti chápe Lukniš (1977) komplexné geografické regióny ako územné celky, ktorých geografický komplex z oblastí neživej prírody, živej prírody a kultúrne zložky sa tak vzájomne podmieňujú, že tvoria vyšší systém, nadradený týmto nižším, menej zložitým systémom.

Teóriu systémov využívajú pri definovaní regiónu Mazúr, Drdoš, Urbánek (1980), ktorí rozumejú pod regiónom dynamický priestorový systém javov prírodnej a sociálno-ekonomickej povahy viažuci sa k zemskému povrchu. Jednu z najvýstižnejších definícií regiónu pomocou danej teórie podáva Lauko (1982), podľa ktorého je región zložitý dynamický priestorový systém, ktorý vznikol na zemskom povrchu na základe interakcie prírodných a socioekonomických javov.

V ponímaní Bučeka (1996 in Rajčáková, 2001) vystupuje región ako geografický objekt, ktorý má charakter priestorovej jednotky s vlastnosťami systému, pre ktorú je typická celosť, relatívna uzavretosť a funkčná organizácia. Ten istý autor popisuje región ako „systém premenných, ktoré sú navzájom prepojené, pričom regióny vznikajú spájaním podsystémov priestorovej štruktúry do rozmanitých funkčných a hierarchicky usporiadaných územných celkov“ (Buček a i., 1992 in Rajčáková, 2001).

V ekonomickej literatúre sa stretávame s názorom Tvrdoňa, Hamalovej, Žárskej (1995) a ich charakteristikou regiónu ako priestorovo zviazaného systému s množstvom premenných, ktoré sú medzi sebou v silnejšej interdependencii (meniacom sa účinku premenných navzájom), ako iné premenné.

Ďalšie je chápanie regiónu podľa Maiera, Tödlinga (1998) charakterizované v zmysle regionálneho rozvoja, kde sa pri definovaní regiónov kladie dôraz najmä na regionálne aspekty, súvisiace s ekonomicko-sociálnymi štruktúrami v území, resp. pri definícii pojmu región sa preferujú myšlienky organizácie priestoru vo vzťahu k ekonomickej činnosti v regióne a zdôrazňujú sa rozvojové momenty a predpoklady územia. Daní autori rozlišujú 3 druhy regiónov: subnacionálne, supranacionálne a transnacionálne. Pod subnacionálnymi regiónmi predstavujú zoskupenie menších území v rámci jedného štátu. Regióny v zmysle supranacionálnych území predstavujú zoskupenia štátov, ako je napr. Stredná Amerika alebo Poblatie a transnacionálne regióny obsahujú čiastkové územia dvoch alebo viacerých štátov ako napr. Euroregión Beskydy.

Región ako územne vymedzený priestor na tvorbu a uskutočňovanie regionálnej a štrukturálnej politiky na úrovni druhého stupňa alebo tretieho stupňa podľa klasifikácie štatistických územných jednotiek definuje Zákon o podpore regionálneho rozvoja č. 503/2001 Z.z.

Pohľady na región ukončuje prostredníctvom interdisciplinárneho prístupu Matoušková a i. (1997). Preferujú región ako územne vymedzenú oblasť, majúcu spoločné sociálno-ekonomické, národnostné, geografické, historické a iné znaky.

Napriek nejednotnosti v interpretácii termínu región nachádzame v jednotlivých definíciách zhodný predmet štúdia, ktorý sleduje vzájomné vzťahy medzi prírodou, ľudskou spoločnosťou a jej aktivitami. Zároveň odhaľuje zákonitosti formovania sa a fungovania regionálnych systémov a zákonitostí teritoriálnej diferenciacie krajinnej sféry.

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

S aplikáciou nových pohľadov na priestor a jeho využitie sa stále častejšie dostáva do popredia pojem **regionálny rozvoj**. Jeho chápanie, podobne ako v prípade predchádzajúceho pojmu, nie je jednotné.

Typicky ekonomicky orientované vysvetlenie pojmu podávajú Tvrdoň, Hamalová, Žárska (1995), podľa ktorých predstavuje regionálny rozvoj vzostup výkonnostných charakteristík v oblasti hospodárstva. Jeho predmetom je hľadanie príčinných zákonitostí priestorového rozmiestňovania ekonomických činností a nerovnomerného osídľovania územia a zároveň odstraňovanie alebo zmierňovanie rozdielov medzi regiónmi.

Regionálny rozvoj ako hospodársky nárast regiónu, prípadne dlhodobé zlepšenie pracovných a životných podmienok obyvateľov v regióne s typickými ekonomicko-technologickými štrukturálnymi zmenami, ako i zmenami spoločenských hodnôt charakterizuje Cramer von Laue (1997).

Podľa van Elzackera (1994) sa regionálny rozvoj v súčasnosti rozvíja pod ušľachtilými cieľmi ďalšieho prispôsobenia prostredia rozvojovým potrebám bývania, práce a odpočinku človeka a zdôrazňovania zásady, aby sa človek pri konaní ktorejkoľvek z vyššie uvedených aktivít v danej krajine cítil dobre (well being) s tým, že pre „dobrý pocit“ je nutné zahrnúť i záujem o ochranu prírody v duchu sebazáchovného princípu udržateľného rozvoja. Jeho skutočným cieľom je však stále dosiahnutie regionálne (národne) neobmedzenej maximalizácie zisku.

V súlade s Maierom a Tödlingom (1996) sa dostávame k tvrdeniu, že regionálny rozvoj nemôžeme stotožňovať s regionálnym rozvojom, hoci predstavuje jeho dôležitý prvok. Ako základné prvky rozvoja pritom uvádzajú Nohlen a Nuscheler (1992 in Maier a Tödtling, 1998) rast, prácu, rovnosť/spravodlivosť, participáciu a nezávislosť/samostatnosť. Pojem rast sa pritom spája s hospodárskym rastom a podľa autorov predstavuje základný predpoklad boja proti chudobe a hladu v zmysle zásad trvalej udržateľnosti. Práca v sebe zahŕňa okrem produktívneho, úmerne zaplateného zamestnania aj spôsob zapojenia inak nevyužitých zdrojov, prekonanie individuálnej chudoby a taktiež zlepšuje šance na sebauplatnenie. Významným prvkom regionálneho rozvoja je prvok rovnosti/spravodlivosti, ktorý v súčasnosti zahŕňa spravodlivé rozdelenie niektorých hospodárskych a sociálnych veličín, ako je napr. prístup k vzdelaniu, zdravotníckym zariadeniam, k infraštruktúre a pod. Participácia znamená, že rozvoj neplynie pre zúčastnených, ale iba s ich pomocou. Kritérium nezávislosť/samostatnosť sa obracia proti politickému mentorovaniu a ekonomickému poručníctvu silnejších voči slabším a zároveň tak prezentuje regionálnopolitickú stratégiu „rozvoja zdola“.

Zákon o podpore regionálneho rozvoja č. 503/2001 Z.z. definuje regionálny rozvoj ako trvalý rast hospodárskeho potenciálu a sociálneho potenciálu regiónu, čo zvyšuje jeho hospodársku úroveň, výkonnosť, konkurencieschopnosť a životnú úroveň jeho obyvateľov.

V súlade s Trhlínovou (2005) je regionálny rozvoj komplexný a dynamický proces, ktorý je v dlhodobom horizonte založený na definovaní priorít a stratégií vývoja príslušného územia a ktorý ovplyvní a zabezpečí vyvážený rozvoj štátu, resp. územia jeho regiónov, obcí popri prípade mikroregiónov.

V iných prácach definuje Rajčák (2001 in Rajčáková, 2001) regionálny rozvoj ako rast ekonomického a sociálneho potenciálu regiónu pričom jeho využívanie má viesť z zvyšovaniu životnej úrovne jeho obyvateľov a prispievať k sociálnemu a ekonomickému rozvoju krajiny.

Jednu z najvhodnejších definícií regionálneho rozvoja z geografického hľadiska podávajú Rajčák, Rajčáková (1999), ktorí prezentujú regionálny rozvoj ako súbor predovšetkým sociálnych a hospodárskych procesov a vzťahov prebiehajúcich v regióne. Zastávajú názor, že tieto procesy a vzťahy ovplyvňujú všetky zložky regiónu, i keď možno nie všetky naraz, ale formou postupnej reťazovej reakcie. Naopak jednotlivé zložky regiónu (ako aj ich priestorová štruktúra) majú vplyv na priebeh regionálneho rozvoja.

S regionálnym rozvojom úzko súvisí pojem **regionálna politika**. Ekonómia Tvrdoň, Hamalová, Žárska (1995) definujú regionálnu politiku ako syntetizujúci proces, v ktorom sa presadzuje pôsobenie tak mikrofaktorov ako i makrofaktorov rozvoja ekonomiky, čím sa stáva indikátorom a ukazovateľom plnenia cieľov a zámerov rozvoja regiónov. Zo systémového hľadiska je podľa daných autorov regionálna politika inštitút mimoregiónový, iniciovaný štátom a motivovaný snahou o vyrovnávanie, resp. zmierňovanie regionálnych ekonomických nerovnováh v národnom hospodárstve pomocou štátnych regulatívnych opatrení, vypracovaných a realizovaných vo väčšej alebo menšej koordinácii s regionálnymi samosprávnymi orgánmi, resp. s väčším alebo menším

rešpektovaním regionálnych záujmov. Variabilitu vzťahu medzi štátom a regionálnou reprezentáciou názorne vystihuje definícia tých istých autorov podľa, ktorých: „regionálna politika je centrálna riadená snaha o redistribúciu zdrojov medzi regiónmi na základe celoštátnych kritérií, potvrdzujúca integritu, spravodlivosť a nadradenosť štátu“. Centrálna vláda môže pod regionalistickým tlakom buď uznať požiadavky regiónov na samostatnosť (úplnú alebo čiastočnú), usilovať sa včleniť ich do národného systému prostredníctvom inštitucionalizácie rozličných foriem regionálnych záujmov, absorbovať ich ekonomické aspekty do regionálnej politiky alebo mobilizovať dostatok ďalších národných zdrojov a štátnej autority na to, aby mohla týmto požiadavkám odporovať.

Regionálnu politiku ako súbor opatrení, nástrojov, slúžiacich na zmiernenie alebo odstránenie rozdielov v ekonomickom rozvoji čiastkových regiónov chápe Matoušková a i. (1997).

Z ďalších definícií je zaujímavá charakteristika Maiera, Tödtlinga (1998), ktorí pod regionálnou politikou chápu ovplyvňovanie hospodárskych procesov v územných častiach štátu alebo väčšieho ekonomického priestoru prostredníctvom verejného sektora, pričom sa má korigovať priestorová alokácia vytvorená trhom. Podľa tejto definície je regionálna politika identická s regionálnou hospodárskou politikou a obidva pojmy sú používané ako synonymum.

V zákone o podpore regionálneho rozvoja č. 503/2001 Z.z. vystupuje regionálna politika (politika regionálneho rozvoja) ako súbor rozvojových aktivít, programov a krokov uskutočňovaných štátom, územnými samosprávami a inými organizovanými záujmovými skupinami na miestnej a regionálnej úrovni s cieľom dosiahnuť vyvážený hospodársky a sociálny regionálny rozvoj.

Vo výkladovom slovníku Dictionary of Human Geography (Goodall, 1987 in Borecký, 1999) je regionálna politika definovaná ako „súčasť štátnej politiky, ktorá ovplyvňuje rozmiestnenie hlavných ekonomických zdrojov a aktivít na celom území štátu alebo v jeho časti ...“. Podobne charakterizujú regionálnu politiku Vanhove, Klaassen (1987 in Borecký, 1999), podľa ktorých „regionálna politika predstavuje všetky verejné investície vedúce k zlepšeniu geografického rozdelenia ekonomických činností, ktorými sa pokúša napraviť určité priestorové dôsledky voľnej trhovej ekonomiky v zmysle dosiahnutia dvoch vzájomne závislých cieľov - ekonomického rastu a zlepšenia sociálneho rozdelenia ekonomických efektov“.

Z geografických definícií preferujeme charakteristiku regionálnej politiky od Rajčákovej (2003), podľa ktorej je regionálna politika predovšetkým riadiaca činnosť štátu a inštitúcií územnej pôsobnosti, ktorá smeruje k vytváraniu vhodnejších podmienok pre dynamický a všestranný rozvoj regiónov s maximálnym využitím ich geografického, ľudského a ekonomického potenciálu. Za prioritu regionálnej politiky je považované iniciovanie ekonomického a sociálneho rozvoja, zmiernenie regionálnych disparít a podporu trvalo udržateľného rozvoja regiónov. Regionálna politika je v danom chápaní považovaná zároveň za integrálnu súčasť makroekonomickej hospodárskej politiky štátu, ktorá sa realizuje v úzkej súčinnosti s odvetvovou (sektorovou) a štrukturálnou politikou, pričom ju možno považovať za indikátor plnenia cieľov a zámerov rozvoja regiónov.

7.2 Regionálny rozvoj Slovenska a EÚ

Realizovať regionálny rozvoj je možné len prostredníctvom finančných príspevkov, ktoré sú v najväčšej miere čerpané z Európskej únie. V predchádzajúcich obdobiach to boli predovšetkým predvstupové fondy EÚ, v súčasnosti sú to štrukturálne fondy a Kohézny fond EÚ.

Cieľom predvstupovej pomoci EÚ bolo podporiť prípravu asociovaných krajín na vstup do únie, a to po právnej, inštitucionálnej i ekonomickej stránke. Najstarší z nich, program PHARE (začal v roku 1989), slúžil na skvalitňovanie inštitúcií, administratívy a štátnych orgánov, s cieľom zabezpečiť správnu aplikáciu práva spoločenstva a podporovať nové investície v sociálnej a hospodárskej oblasti, kde sú najviac potrebné (infraštruktúra, obchod, sociálne nástroje). Program SAPARD (Špeciálny predvstupový program pre poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka) podporoval úsilie kandidátskych krajín pridať sa k Spoločnej poľnohospodárskej politike Európskej únie (od roku 2000). Obsahuje veľké množstvo nástrojov týkajúcich sa prispôsobovania štruktúry poľnohospodárstva, kvality potravín a ochrany spotrebiteľa, rozvoja vidieka, ochrany životného prostredia a technickej pomoci. Podporný program ISPA (Predvstupový nástroj pre štrukturálnu

politiku) sledoval líniu Kohézneho fondu pri financovaní výstavby veľkých projektov v oblasti ochrany životného prostredia a dopravy od roku 2000 (Predvstupové fondy, 2006).

V súčasnosti sa regionálna politika SR orientuje na štrukturálne fondy (Európsky sociálny fond, Európsky fond regionálneho rozvoja, Európsky poľnohospodársky vyrovnávací a garančný fond) a Kohézny fond.

Európsky sociálny fond (ESF) pomáha rozvíjať zamestnanosť podporovaním zamestnateľnosti, podnikavosti a rovnakých príležitostí a investovaním do ľudských zdrojov. Pomáha rozvíjať schopnosti jednotlivcov, hlavne ľudí s osobitnými problémami pri hľadaní práce, udržaní si práce alebo návrate do práce po neprítomnosti, poskytuje podporu členským štátom pri zavádzaní nových aktívnych politík a systémov boja so skrytými príčinami nezamestnanosti a na zlepšenie ich zručností.

Európsky fond regionálneho rozvoja (ERDF) má za cieľ znížiť rozdiel medzi úrovňami rozvoja a životnými úrovňami rôznych regiónov a mieru zaostávania najmenej podporovaných regiónov. Pomáha vyrovať hlavné regionálne nerovnováhy v Spoločenstve účasťou na rozvoji a štrukturálnom prispôbení regiónov, ktorých rozvoj zaostáva a hospodárskej a sociálnej konverzii regiónov. Poskytuje finančnú pomoc na rozvojové projekty v chudobnejších regiónoch. Vo vyjadrení finančnými zdrojmi je tento fond najväčší zo štrukturálnych fondov EÚ.

Európsky poľnohospodársky vyrovnávací (usmerňovací, poradenský, orientačný) a garančný fond (EAGGF) financuje spoločnú poľnohospodársku politiku EÚ. Jeho účelom je poskytnúť trhovú podporu a podporovať štrukturálne reformy v poľnohospodárstve. Je rozdelený do dvoch sekcií: garančná sekcia financuje opatrenia cenovej podpory a exportných dotácií, aby sa zabezpečili výrobcami stabilné ceny, kým vyrovnávací (poradenská, orientačná) sekcia poskytuje dotácie pre racionalizačné schémy, modernizácie a štrukturálne zlepšenia farmárstva.

Kohézny fond financuje projekty v oblasti životného prostredia a dopravnej infraštruktúry. Odlišuje sa od štrukturálnych fondov tým, že je určený členským krajinám a nie regiónom. V SR sa projekty podporené týmto fondom týkajú ciest, letísk a železníc a projekty v oblasti životného prostredia sa zameriavajú na zásobovanie pitnou vodou, čističky odpadových vôd a tuhý odpad.

7.3 Zabezpečenie regionálneho rozvoja

Nevyhnutnou podmienkou zabezpečenia regionálneho rozvoja je efektívna regionálna politika vytvárajúca vhodné inštitucionálne a legislatívne prostredie, ako aj podporujúca vypracovanie a uplatnenie systému programových dokumentov.

7.3.1 Vývoj regionálnej politiky na Slovensku

Regionálny rozvoj v Slovenskej republike je riadený prostredníctvom regionálnej politiky, ktorá sa vyznačuje svojimi špecifikami počas jednotlivých období. Najväčšie rozdiely sú zreteľné pri porovnávaní strategických cieľov, zámerov, prístupov či použitých nástrojov na rozvoj regiónov. Každá z vývojových etáp osobitným spôsobom ovplyvňovala rozvoj regiónov a v rozdielnej miere využívala potenciál príslušných území, čo sa prejavilo v diferencovanej ekonomickej a sociálnej úrovni regiónov a v ich rozdielnom raste. Popri regionálnej politike ovplyvnili rozvoj regiónov Slovenska aj ďalšie faktory, ako napr. historický vývoj, štátno-politické špecifiká, industrializačné a urbanizačné procesy a i. (Rajčáková, 2005). V regionálnom rozvoji Slovenska sa tak stretávame s niekoľkými odlišnými vývojovými etapami.

Obdobie do 2. svetovej vojny charakterizuje na Slovensku relatívne jednoduchá regionálna štruktúra, ktorá bola málo hierarchizovaná a bola tvorená početnými malými regionálnymi centrami a k nim inklinujúcimi regiónmi. Daný stav bol sprevádzaný poľnohospodársko-lesníckym charakterom krajiny.

Počas **obdobia od konca 2. svetovej vojny až do roku 1989** bolo Slovensko prostredníctvom bývalého Československa pravdepodobne krajinou s najrazantnejšou politikou vyrovnávania regionálnych rozdielov v regióne strednej a východnej Európy. Uplatňované bolo tzv. oblastné plánovanie a model centralistického plánovacieho ekonomického systému, ktorý spočíval v centrálnom riadení a plánovaní. Oblastné (územné) štruktúry a ich vzájomné vzťahy sa formovali výhradne pod určujúcim vplyvom odvetvového prístupu. Model sa vyznačoval centrálnym rozmiestnením pracovných síl, pracovných zdrojov so zabezpečením plnej zamestnanosti, jednostrannou orientáciou na tzv. umelo vytvorené trhové prostredie s ekologickými hazardmi a i.

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Sprievodnými javmi boli rastúca priestorová nerovnováha a regionálne rozdiely, na ktorých sa podpísali:

- absencia hodnotových kategórií a kritérií, ktorá sa prejavila v nevhodnej orientácii podnikov bez racionálneho využívania hmotných a finančných zdrojov a v zníženej efektívnosti,
- nedostatočné využívanie endogénnych zdrojov regiónu,
- výrazná centralizácia a nízke kompetencie samosprávy,
- nerešpektovanie absorpčnej schopnosti a kapacity regiónov vzhľadom na priestorovo diferencované rozvojové predpoklady a možnosti, vyplývajúce z potenciálu a stavu životného prostredia regiónu.

Do roku 1960 bol regionálny vývoj uskutočňovaný na základe jednotného štátneho plánu ekonomického rozvoja. Od roku 1961 zahrňoval štátny plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja už aj explicitne projekty regionálneho vývoja a v 2. polovici 60. rokov boli k štátnemu plánu pridané aj plány vybraných mestských aglomerácií a pohraničných oblastí. Jednou z hlavných priorít regionálneho rozvoja štátu bola v danom období industrializácia Slovenska, ktorá bola považovaná za hlavný nástroj vyrovnávania hospodárskych a sociálnych rozdielov medzi Slovenskom a Českom spolu s procesmi urbanizácie. V rámci štátneho plánu bol dôraz kladený najmä na mestá strednej veľkosti (20 000 až 100 000 obyvateľov), ktoré predstavovali jadrá regiónov. Prostredníctvom plánu bola vypracovaná dlhodobá koncepcia rozvoja sídelnej štruktúry, ktorá rozdeľovala sídla na mestá a vidiecke strediskové obce do hierarchicky usporiadaných kategórií s pridelením konkrétnych funkcií. Procesy bytovej výstavby boli podmienené distribúciou pracovných síl a boli zamerané najmä na výstavbu štátnych a družstevných bytov. Budované boli prevažne monofunkčné obytné areály veľkých viacpodlažných bytových domov v mestách všetkých veľkostných kategórií po celom území Slovenska prevažne v nadväznosti na priemyselné lokality, ktorých výber často ovplyvňovali politické a lokálne záujmy. Tým sa v mnohých prípadoch vytvárala neprirodzená a nevhodná ekonomická základňa miest a centier regiónov, ktorá sa premietla do štrukturálnych a ekologických problémov (napr. nevhodné umiestnenie veľkých obytných zón v blízkosti priemyselných areálov, tranzitných ciest a pod.).

Začiatkom 70. rokov dochádza prostredníctvom normalizačného procesu k posilneniu centralizačného systému. Preferované a finančne zvýhodňované boli priemyselné regióny a mestské aglomerácie. Prepracovaná bola koncepcia vývoja sídelnej štruktúry a urbanizácie z jednoduchého systému hierarchicky organizovaných miest a strediskových obcí na systém 13 regionálnych aglomerácií pospájaných urbanizačnými osami a 13 mestských regiónov. Mestské regióny boli hierarchicky usporiadané do troch kategórií - metropolitné (bratislavský, banskobystrický a košický), veľkomestské (nitriansky, trnavský, žilinský a prešovský) a základné (trenčiansky, dolnonitriansky, turčiansky, podtatranský, zemplínsky a novohradský). Proklamovaným cieľom bolo odstránenie protikladov medzi mestom a dedinou.

Obdobie 80. rokov sprevádzal v začiatkoch pokles ekonomického rozvoja, ktorý bol vysvetľovaný kladením dôrazu na kvalitatívne stránky ekonomického rozvoja, na riešenie niektorých sociálnych problémov a vzniknutých ekologických problémov. Z hľadiska regionálneho rozvoja a regionálneho plánovania sa proklamovalo zdôraznenie racionálneho rozdeľovania investícií, efektívne využívanie výrobných síl a optimálne využívanie prírodných, demografických i ekonomických podmienok regiónov. Cieľom bolo naďalej zvyšovať životnú úroveň obyvateľstva. Pre vybrané regióny boli na konci 80. rokov spracované regionálne plány rozvoja, ktoré sa však v dôsledku politických zmien v roku 1989 a zrušenia regionálnych orgánov v roku 1990 nezrealizovali (Korec, 2005).

Po roku 1989 sa začína nové obdobie regionálnej politiky na Slovensku, je sprevádzané transformáciou hospodárstva na trhové podmienky, ktoré sa prejavili v ekonomickej kríze prevažnej väčšiny dovedy nosných, najmä priemyselných podnikov, poklesom produkcie, zamestnanosti obyvateľstva, rastúcim počtom nezamestnaných a regionálnymi disparitami. Zároveň sa však naštartovali reštrukturalizačné procesy a začali pôsobiť nové rozvojové momenty a impulzy, ktoré sa prejavili najmä v rozvoji malého a stredného podnikania, v rozvoji finančných, poradenských a iných služieb a v neposlednom rade aj vo vstupe zahraničných investorov. Začiatkom 90. rokov bolo v centre záujmu regionálnej politiky na Slovensku predovšetkým monitorovanie regionálnych disparít a vymedzenie problémových regiónov, ako aj postupná implementácia nástrojov regionálnej politiky a aktivácia regionálnych a lokálnych článkov, inštitúcií verejného a zmiešaného sektora. Vypracované boli viaceré programové materiály, ako napr.

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Zásady regionálnej a hospodárskej politiky či Programy rozvoja krajov a okresov, alebo rozpracovaný Zákon a regionálnom rozvoji. Budovali sa inštitúcie, ako napr. koordinačný federálny orgán Regikon, Regionálne hospodárske a sociálne rady, Rakúsko-slovenská komisia pre priestorové plánovanie, okresné poradensko-podnikateľské strediská a ďalšie. Nedostatkom regionálnej politiky v danom období bola absencia strednodobej a dlhodobej koncepcie regionálneho rozvoja, pričom jednotlivé vlády prijímali iba parciálne riešenia na znižovanie objavujúcich sa rozdielov v sociálno-ekonomickom rozvoji regiónov, čím neboli dosiahnuté adekvátne výsledky potrebné pre celkový regionálny rozvoj Slovenska.

Ďalšia etapa regionálnej politiky Slovenska sa viaže na obdobie po vzniku samostatnej Slovenskej republiky do roku 1999. Cieľom bolo vytvorenie komplexnej regionálnej politiky v súlade s požiadavkami EÚ, na základe čoho bol spracovaný dokument Koncepcia územného rozvoja Slovenska. Priority sa sústredili na formulovanie politiky regionálneho rozvoja, vytvorenie a posilnenie inštitúcií, prehĺbenie spolupráce medzi orgánmi a inštitúciami, ktoré boli zodpovedné za rôzne aspekty regionálnej politiky, vrátane cezhraničnej spolupráce a postupné uplatňovanie princípov a postupov EÚ pri príprave a manažmente projektov. Taktiež bola po dohode medzi Štatistickým úradom SR a EUROSTATom vytvorená sústava regionálnych klasifikačných úrovní NUTS I až NUTS V. Táto etapa regionálnej politiky bola sprevádzaná taktiež niekoľkými nedostatkami:

- absencia strednodobej a dlhodobej celoštátnej ekonomickej a regionálnej rozvojovej stratégie,
- nedostatočné finančné a inštitucionálne krytie nástrojov regionálnej politiky,
- nedostatočná komunikácia medzi inštitúciami podieľajúcimi sa na tvorbe a realizácii regionálnej politiky,
- podceňovanie regionálnej politiky vo vzťahu k iným hospodárskym politikám (priemyselná, sociálna, environmentálna a i.),
- nerešpektovanie základných princípov realizácie regionálnej politiky,
- absencia kľúčových subjektov regionálneho rozvoja (veľkých územných celkov),
- absencia legislatívy.

V období rokov 1999 až 2006 nastávajú výrazné zmeny v regionálnej politike SR. Ako základ regionálnej politiky vzniká v roku 1999 Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR. V súlade s integračnými iniciatívami a so vstupom Slovenska do EÚ bol vytvorený napr. Integrovaný plán regionálneho a sociálneho rozvoja Slovenskej republiky. Ide o strednodobý rozvojový dokument, ktorý slúžil ako podklad pre rozhodnutia vlády v oblasti regionálneho rozvoja a zároveň bol predpokladom na čerpanie prostriedkov z predvstupových fondov EÚ, hlavne z programu PHARE. V roku 2000 schválila vláda dokument „Zásady regionálnej politiky Slovenskej republiky“, ktoré sú v zhode s princípmi regionálnej politiky štátov EÚ. Dané zásady sa následne premietli do hlavného legislatívneho dokladu pre uplatňovanie regionálnej politiky do zákona č. 503/2001 Z.z. o podpore regionálneho rozvoja. Zákon vysvetľuje základné pojmy regionálneho rozvoja, určuje hlavné ciele podpory regionálneho rozvoja, stanovuje kritériá pre podporované regióny, charakterizuje základné programové dokumenty regionálneho rozvoja a stanovuje pôsobnosť štátnej správy, obcí a samosprávnych krajov na regionálnom rozvoji. V roku 2001 boli prijaté aj ďalšie právne normy, ktoré mali zabezpečovať optimálny regionálny rozvoj SR. Prostredníctvom zákona č. 416/2001 Z.z. boli presunuté právomoci v oblasti regionálneho rozvoja z orgánov miestnej štátnej správy na orgány územnej samosprávy (kraje a obce). Zákon č. 193/2001 Z.z. sa týkal podpory výstavby priemyselných parkov a zákon č. 565/2001 Z.z. určuje podporu investícií do regiónov s vysokou mierou nezamestnanosti. Veľmi dôležitým dokumentom prijatým vládou SR v roku 2001 bol „Národný plán regionálneho rozvoja (NPRR SR)“, ktorý nadviazal na Integrovaný plán regionálneho a sociálneho rozvoja z roku 1999. NPRR SR predstavoval základný strednodobý strategicko-plánovací dokument na rozvoj regiónov a jeho prijatie bolo podmienkou na čerpanie finančných prostriedkov z predvstupových fondov EÚ ako aj podmienkou na čerpanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov. Dokument obsahoval analýzu hospodárskej, sociálnej a environmentálnej situácie, ako aj situácie v oblasti kultúry v regiónoch a potenciálu potrebného na ich rozvoj. Zároveň určoval rozvojové ciele a prvoradé úlohy potrebné na dosiahnutie stanovených cieľov, vrátane stratégie, plánovaných činností a vplyvu na životné prostredie. Súčasťou NPRR SR boli sektorové operačné programy pre 7 oblastí - ľudské zdroje, priemysel,

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

multifunkčné poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka, doprava a telekomunikácie, bývanie, cestovný ruch, životné prostredie a regionálne operačné programy. Keďže však dokument nebol prijatý Európskou komisiou, vláda SR schválila v roku 2002 vypracovanie nového dokumentu s názvom „Národný rozvojový plán“, ktorý akceptoval odporúčania Európskej komisie a v roku 2003 bol schválený Národný rozvojový plán na roky 2004-2006 (National Development Plan, NPR) (Korec, 2005). NPR poskytoval ďalší ucelený pohľad na stav regiónov SR so špecifikáciou potrieb a bariér ďalšieho rozvoja a možností prekonania limitujúcich faktorov prostredníctvom priorit a stratégií. Okrem analytických častí obsahoval aj 4 sektorové operačné programy pre sektor poľnohospodárstva a rozvoja vidieka, pre sektor ľudských zdrojov, pre sektor priemyslu a služieb a pre oblasť základnej infraštruktúry a 1 regionálny operačný program pre 7 krajov okrem Bratislavského kraja, pre ktorý boli vypracované samostatné dokumenty. NPR bol kompatibilný s metodikou členských štátov EÚ a bol základom na čerpanie prostriedkov z fondov EÚ (Rajčáková, 2005).

Posledným a v súčasnosti platným dokumentom na republikovej úrovni je Národný strategický referenčný rámec 2007-2013. Tento strategický dokument bol vypracovaný v súlade s novými nariadeniami EÚ k štrukturálnym fondom a Kohéznemu fondu a následne bol schválený vládou SR dňa 6. decembra 2006 a Európskou komisiou dňa 17. augusta 2007.

V regionálnej politike SR sú naďalej platné zásady, ktoré boli schválené vládou už v roku 2000. Za prioritné ciele stanovuje:

- prispievať k harmonickému a vyváženému rozvoju regiónov,
- znižovať rozdiely medzi úrovňou rozvoja jednotlivých regiónov,
- podporovať hospodársky a sociálny rozvoj jednotlivých regiónov, najmä pokiaľ ide o aktivizáciu ich nedostatočne využívaného hospodárskeho a sociálneho potenciálu a podporovať racionálne využívanie prírody a prírodných zdrojov vrátane ochrany životného prostredia, tzn. podporovať trvalo udržateľný regionálny rozvoj.

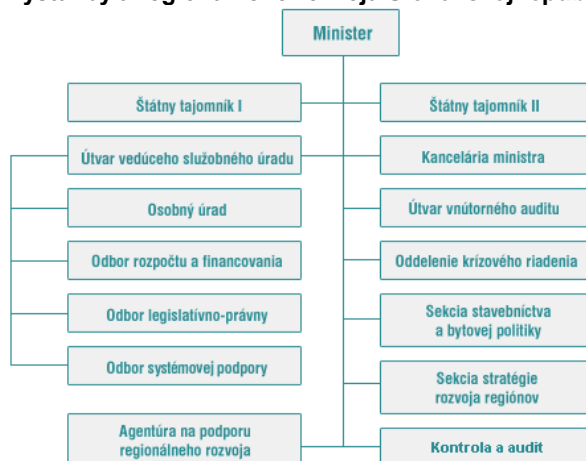
7.3.2 Inštitucionálne zabezpečenie regionálneho rozvoja

Inštitucionálne zabezpečenie vyjadruje podporu štátu pri vzniku a rozvoji inštitúcií zameraných na podporu regionálneho rozvoja a regionálnej politiky. V súčasnosti má v SR tri úrovne:

1. centrálna (vláda SR, Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, ústredné orgány štátnej správy),
2. regionálna (samosprávne kraje),
3. lokálna (obce).

Gestorm regionálnej politiky SR je od r. 1999 **Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky**. Organizačne sa člení na sekcie a špecializované organizačné útvary. Sekcie sa členia na odbory a odbor sa môže člení na oddelenia (schéma 1). Pre otázky regionálneho rozvoja a eurofondov sú kompetentné Sekcia stratégie riadenia regiónov a Agentúra na podporu regionálneho rozvoja.

Schéma 1: Štruktúra Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky

Zdroj: www.build.gov.sk

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

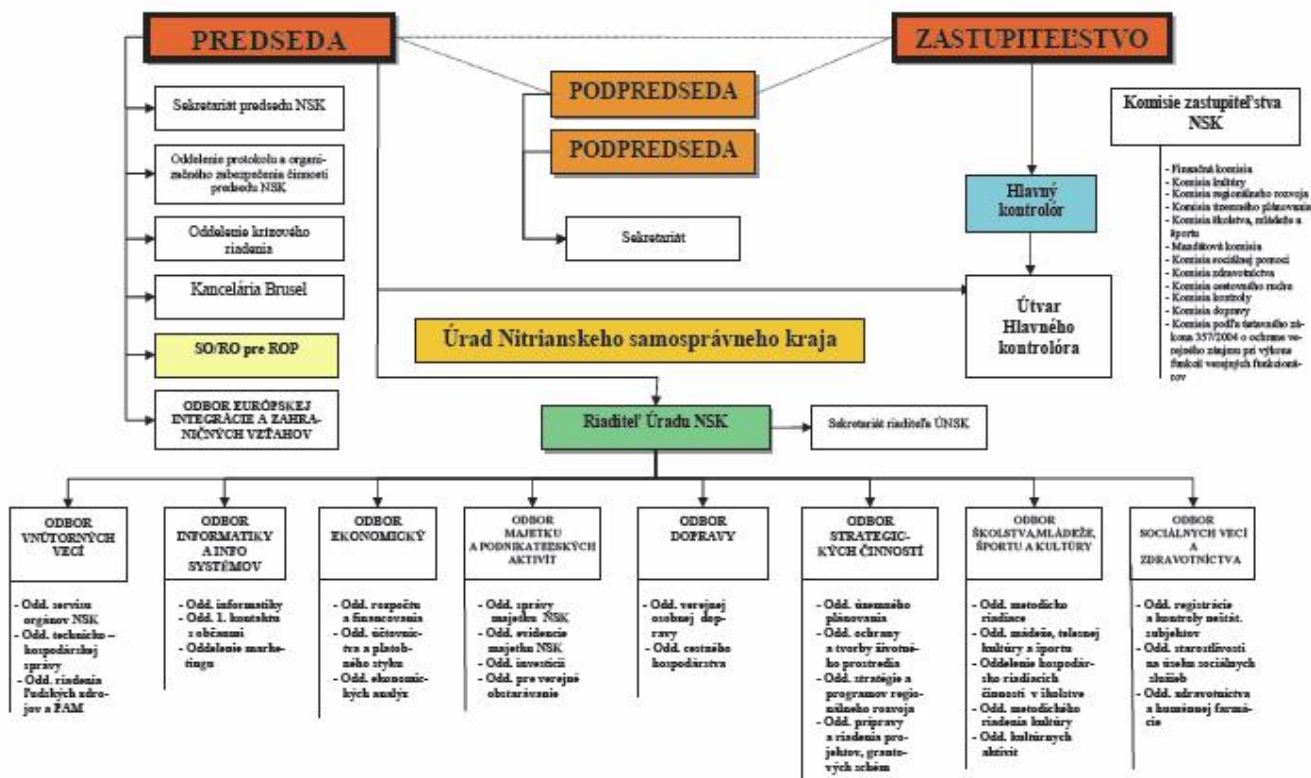
Úlohy Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR v oblasti regionálneho rozvoja

V oblasti regionálneho rozvoja ministerstvo najmä:

- koordinuje činnosť orgánov štátnej správy, obcí a samosprávnych krajov zúčastnených na príprave a uskutočňovaní národného plánu, operačných programov, sektorových operačných programov a iniciatív spoločensva,
- monitoruje a analyzuje hospodársku situáciu a sociálnu situáciu v jednotlivých regiónoch Slovenskej republiky,
- vypracúva v spolupráci so sociálno-ekonomickými partnermi návrh národného plánu, predkladá ho vláde na schválenie, vyhodnocuje jeho plnenie a ročne predkladá vláde správu o jeho plnení,
- riadi prípravu, plnenie, monitorovanie a vyhodnocovanie operačných programov, sektorových operačných programov a iniciatív spoločensva v pôsobnosti ministerstva,
- zabezpečuje výber projektov v rámci uskutočňovania operačných programov, sektorových operačných programov a iniciatív spoločensva v pôsobnosti ministerstva a v spolupráci s orgánmi štátnej správy, s obcami a samosprávnymi krajinami zabezpečuje ich nezávislé expertné posudzovanie,
- prípravuje podklady pre činnosť monitorovacích výborov a Národného monitorovacieho výboru,
- zabezpečuje spoluprácu s orgánmi Európskej únie v oblasti hospodárskej a sociálnej súdržnosti a cezhraničnej spolupráce, koordinuje využívanie finančných prostriedkov z fondov Európskej únie v oblasti hospodárskej a sociálnej súdržnosti a cezhraničnej spolupráce,
- zriaďuje Agentúru na podporu regionálneho rozvoja, monitorovacie výbory a Národný monitorovací výbor,
- požaduje od subjektov štátnej správy, obcí a samosprávnych krajov informácie potrebné na uskutočnenie pôsobnosti podľa písmen a) až g), (www.build.gov.sk).

Významnú úlohu má ja **Rada vlády SR pre regionálnu politiku**, ktorá predstavuje koordinačný, poradný a iniciatívny orgán vlády SR v oblasti regionálnej politiky a koordinácie štrukturálnych nástrojov EÚ. Medzi jej hlavné úlohy patrí dohľad na činnosť všetkých zainteresovaných ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy a ďalších organizácií a inštitúcií v oblasti regionálnej politiky ako aj pomoci z fondov EÚ.

Schéma 2: Organizačná štruktúra Úradu NSK a jeho zastupiteľstva

Zdroj: www.unsk.sk

Inštitucionálnu sieť v samosprávnych krajinách dopĺňajú **Odbory regionálneho rozvoja pri úradoch samosprávnych krajov**. V oblasti regionálneho rozvoja samosprávny kraj koordinuje aktivity na území kraja, spolupracuje s príslušnými ministerskými rezortmi (najmä MVRR, MP SR), s obcami a ďalšími subjektmi. Pripravuje kraj na čerpanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov EÚ, riadi prípravu projektov zameraných na modernizáciu, rekonštrukciu zariadení a zvýšenie kvality poskytovaných služieb v rámci sociálnej infraštruktúry v kraji. Často sú tieto odbory

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

integrované aj s cestovným ruchom a územným plánovaním. Väčšina veľkých územných celkov má ustanovenú pri svojom zastupiteľstve samostatnú komisiu, ktorá sa venuje otázkam regionálneho rozvoja na úrovni kraja. V komisiách sa prerokovávajú dokumenty, ktoré nadobúdajú všeobecne záväzné nariadenia.

Na najnižšej úrovni pôsobia v oblasti regionálneho rozvoja **mestské a obecné úrady** prostredníctvom oddelení a odborov s agendou regionálneho a miestneho rozvoja

K inštitucionálnemu zabezpečeniu regionálneho rozvoja a regionálnej politiky prispieva aj sieť **regionálnych rozvojových agentúr** (RRA). Prvé RRA začali vznikať na Slovensku začiatkom 90. rokov 20. stor. ako združenia právnických osôb (za ich vznikom stála miestna samospráva, štátna správa a súkromný sektor) zamerané na poradenskú a projektovú činnosť v regiónoch. Významnú úlohu plnia tiež v oblasti budovania partnerstiev na miestnej a regionálnej úrovni. Sú regionálnymi informačnými centrami prvého kontaktu na štrukturálne fondy EÚ a zároveň sú jedným z nástrojov Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR pre podporu rozvoja predovšetkým zaostávajúcich regiónov. Sú to regionálne inštitúcie, ktorých cieľom je aktivizácia hospodárskeho a sociálneho rozvoja v miestach ich pôsobenia. Od roku 2000 vytvárajú RRA integrovanú sieť, ktorú možno považovať za podpornú štruktúru pre rozvoj regiónov Slovenska. Majú rôznu právnu štruktúru predstavujúcu združenia právnických osôb, neziskové organizácie ale aj súkromné organizácie.

V súčasnosti (k 1.1.2008) patrí do Integrovannej siete regionálnych rozvojových agentúr 45 RRA. Rozmiestnenie jednotlivých RRA je nasledovné: 2 v Bratislavskom kraji (RRA so sídlom v Malackách a Senci), 6 v Trnavskom kraji (RRA so sídlom v Trnave, Skalici, Senici, Hlohovci, Galante a Dunajskej Strede), 3 v Trenčianskom kraji (RRA so sídlom v Trenčíne, Púchove a v Prievidzi), 7 v Nitrianskom kraji (RRA so sídlom v Nitre, Zlatých Moravciach, Komárne, Šahách, Štúrove, Topoľčanoch a Šali), 6 v Žilinskom kraji (RRA so sídlom v Žiline, Dolnom Kubíne, Čadci, Liptovskom Mikuláši, Martine a v Ružomberku), 5 v Banskobystrickom kraji (RRA so sídlom v Banskej Bystrici, Lučenci, Brezne, Rimavskej Sobote a vo Veľkom Krtíši), 9 v Prešovskom kraji (RRA so sídlom v Snine, Stropkove, Smokovci, Bardejove, Prešove, Kežmarku, Humennom, Svidníku a vo Vranove nad Topľou) a 7 v Košickom kraji (RRA so sídlom v Michalovciach, Sobrance, Spišskej Novej Vsi, Rožňave, Kráľovskom Chlmci, Trebišove a v Moldave nad Bodvou) (mapa 53).

Mapa 53: Integrovaná sieť regionálnych rozvojových agentúr (k 1.1. 2008)

Zdroj: www.bulid.gov.sk

K špecializovaným poradenským centrá v oblasti regionálneho rozvoja, ktoré sa orientujú najmä na konzultačné aktivity patria **regionálne informačné a konzultačné centrá** zamerané na prípravu, spracovanie a implementáciu projektov regionálneho rozvoja. Významné postavenie má aj **Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania**, ktorá vznikla v roku 1993 spoločnou iniciatívou Európskej únie a vlády SR. Agentúra podporuje rozvoj a rast malého a stredného podnikania v SR s cieľom posilniť konkurencieschopnosť sektora v rámci spoločného

trhu EÚ a na trhoch tretích krajín prostredníctvom 4 základných priorít: stimuláciou rastu sektora, zvyšovaním jeho konkurencieschopnosti, internacionalizáciou (prienikom na nové trhy) a uľahčením prístupu malých a stredných podnikateľov ku kapitálovým zdrojom.

7.3.3 Legislatívne dokumenty regionálneho rozvoja

Legislatívne zabezpečuje regionálny rozvoj a regionálnu politiku na Slovensku niekoľko zákonov, ktoré sú vypracované v súlade s legislatívou EÚ.

Prvoradým dokumentom je **Zákon č. 503/2001 Z.z. o podpore regionálneho rozvoja**, ktorý stanovuje pre regionálny rozvoj dané ciele:

- zabezpečiť vyvážený hospodársky rozvoj a sociálny rozvoj Slovenskej republiky,
- odstrániť alebo zmierniť rozdiely v úrovni hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja regiónov,
- zabrániť vzniku nových oblastí s nízkou ekonomickou výkonnosťou a životnou úrovňou obyvateľov,
- trvalo udržať hospodársky rozvoj a sociálny rozvoj regiónov.

Zákon zároveň stanovuje kritériá pre podporované regióny, ktorými sú hospodársky slabé regióny, ktoré podľa ukazovateľov hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja vykazujú podstatne nižšiu úroveň rozvoja, ako je priemerná úroveň v Slovenskej republike ako aj regióny s nepriaznivou štruktúrou, v ktorých sú sústredené negatívne dôsledky štrukturálnych zmien. Pri podpore regionálneho rozvoja z fondov EÚ sa za hospodársky slabé regióny považujú regióny na úrovni druhého stupňa podľa klasifikácie NUTS, v ktorých hodnota hrubého domáceho produktu na obyvateľa v parite kúpnej sily za posledné tri roky je nižšia ako 75 % hodnoty hrubého domáceho produktu na obyvateľa EÚ. V ďalších častiach vysvetľuje zákon základnú štruktúru programových dokumentov regionálneho rozvoja a v poslednej časti sa venuje pôsobnosti orgánov štátnej správy a samospráv na regionálnom rozvoji.

Inovačným materiálom k predchádzajúcemu zákonu je **Zákon č. 351/2004 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 503/2001 Z.z. o podpore regionálneho rozvoja a o zmene a doplnení niektorých zákonov**. Prostredníctvom príslušného zákona sú doplnené a vysvetľované pojmy, ktoré vyplynuli z Národného rozvojového plánu predloženého Slovenskou republikou EÚ ako napr. Rámec podpory spoločenstva, Riadiaci orgán pre Kohézny fond, sprostredkovateľský orgán a pod.

Ďalším dôležitým dokumentom je **Zákon č. 416/2001 o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky**. Prostredníctvom tohto zákona vykonávajú obce viaceré pôsobnosti na úseku pozemných komunikácií, vodného hospodárstva, všeobecnej vnútornej správy vedenia matriky, sociálnej pomoci, územného plánovania a stavebného poriadku, školstva, telesnej kultúry, regionálneho rozvoja a cestovného ruchu ako napr. stavebnotechnické vybavenia ciest a miestnych komunikácií v ich vlastníctve podľa potrieb cestnej dopravy a obrany štátu, vydávajú povolenia na niektoré činnosti v oblasti vodného hospodárstva, schvaľujú kanalizačné poriadky, v rámci všeobecnej vnútornej správy vedú matriky, poskytujú starostlivosť v zariadeniach sociálnych služieb a zriaďujú zariadenia sociálnych služieb, zriaďujú a rušia základné školy, vykonávajú stratégie regionálneho rozvoja a pod. Na samosprávne kraje prešli taktiež viaceré pôsobnosti na úseku pozemných komunikácií, dráh, cestnej dopravy, civilnej dopravy, sociálnej pomoci, územného plánovania, školstva, telesnej kultúry, divadelnej činnosti, múzeí a galérií, osvetovej činnosti, knižníc, zdravotníctva, humánnej farmácie, regionálneho rozvoja a cestovného ruchu ako napr. udeľovanie a odnímanie dopravných licencií na vnútroštátnu pravidelnú autobusovú dopravu, obstarávanie územnoplánovacích podkladov a územnopolánovacej dokumentácie regiónu, vykonávanie stratégie regionálneho rozvoja atď.

Zákon č. 231/1999 Z.z. štátnej pomoci rieši štátnu pomoc na rozvoj okresov, v ktorých podiel hrubého domáceho produktu na obyvateľa nedosahuje 75 % hodnoty hrubého domáceho produktu na obyvateľa spoločenstva v priemere za posledné tri roky. Rovnako môže byť štátna pomoc na rozvoj okresov poskytnutá podnikateľovi na obstaranie investičného majetku potrebného na začatie výroby alebo na rozširovanie výroby alebo na činnosti, ktoré si vyžadujú zmeny vyrábaných tovarov (služieb), alebo výrobného procesu podnikateľa. Príslušný zákon bol následne upravený **Zákom č. 434/2001 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 231/1999 Z.z. o štátnej pomoci**. Zmena zákona súvisela predovšetkým s uplatnením základných princípov Zmluvy o ES a Zmluvy o pridružení a týkala sa najmä zákazu štátnej podpory v prípade hospodárskej súťaže, najmä ak by to nepriaznivo ovplyvňovalo obchod medzi spoločenstvom a SR.

Zákon č. 193/2001 Z.z. o podpore na zriadenie priemyselných parkov upravuje podmienky na poskytovanie podpory určenej na zriadenie priemyselných parkov ako aj pôsobnosť orgánov štátnej správy pri poskytovaní a kontrole použitia tejto podpory. V zmysle daného zákona je priemyselným parkom územie, na ktorom sa sústreďuje priemyselná činnosť (výroba) alebo služby najmenej dvoch podnikateľov a ktoré je na tento účel ustanovené územným plánom obce alebo územným plánom zóny. Podľa zákona sa o zriadenie priemyselného parku môže uchádzať obec, ktorá je zriaďovateľom priemyselného parku, pričom v zákone je definovaná potrebná technická vybavenosť na zriadenie priemyselného parku.

Podporou regionálneho rozvoja sa zaoberá aj **Zákon č. 565/2001 Z.z. o investičných stimuloch a o zmene a doplnení niektorých zákonov**, ktorý upravuje osobitné podmienky poskytovania individuálnej štátnej pomoci na rozvoj regiónov vo forme investičných stimulov, druhy investičných stimulov, postup a pôsobnosť orgánov štátnej správy a Národného úradu práce pri poskytovaní a kontrole ich použitia. Za investičné stimuly je podľa daného zákona považovaná štátna pomoc na počiatočné investície a na nové pracovné miesta vytvorené v súvislosti s týmito investíciami.

7.3.4 Programové dokumenty regionálneho rozvoja

Jednotlivé programové dokumenty sa riadia regionálnou politikou EÚ, ktorá sa v oblasti hospodárskej a sociálnej súdržnosti zameriava najmä na podporu zaostávajúcich regiónov (vo vzťahu k priemeru EÚ), vrátane štrukturálne postihnutých a vidieckych oblastí a na boj s nezamestnanosťou. Zohľadňované sú pritom viaceré **princípy**:

1. *Princíp koncentrácie*, ktorý vychádza z potreby sústrediť úsilie a prostriedky Slovenskej republiky na podporu rozvoja najmä tých regiónov, ktoré vykazujú dlhodobu nižšiu ekonomickú výkonnosť a životnú úroveň.

2. *Princíp partnerstva*, ktorý je založený na potrebe úzkej spolupráce príslušných orgánov štátnej správy, obecnej a regionálnej samosprávy a ďalších orgánov a organizácií (napr. podnikateľská sféra, tretí sektor) v oblasti prípravy a realizácie programových dokumentov, a to tak na úrovni horizontálnej (napr. spolupráca obcí a regiónov medzi sebou), ako aj vertikálnej (napr. spolupráca ministerstiev s regiónmi, obcami).

3. *Princíp programovania* je založený na potrebe koncepčného prístupu pri zabezpečovaní rozvoja jednotlivých regiónov, vrátane programovej koordinácie aktivít rôznych subjektov zainteresovaných na rozvoji daného územia.

4. *Princíp doplnkovosti*, ktorý vychádza zo zásady, že prostriedky štátu nie sú väčšinovým, ale iba doplnkovým zdrojom, ktorý prispieva na podporu aktivít vznikajúcich v regióne (725/2000 Zásady regionálnej politiky SR).

V súčasnosti **system** platných **programových dokumentov** regionálnej politiky Slovenskej republiky tvorí: Národný strategický referenčný rámec 2007-2013, Regionálne operačné programy, Sektorové operačné programy, Jednotný programový dokument NUTS II - Bratislava Cieľ 2, Jednotný programový dokument NUTS II - Bratislava Cieľ 3, Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja samosprávneho kraja, Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce.

Národný strategický referenčný rámec 2007-2013 (NSRR) predstavuje základný strednodobý strategicko-plánovací dokument vyžadovaný Európskou komisiou. Služí ako referenčný nástroj na prípravu programovania fondov, stanovujúc národné priority, ktoré budú spolufinancované zo štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu v programovom období rokov 2007-2013. Zameriava sa na dva základné ciele: Konvergencia a Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť. Z obsahového hľadiska je dokument tvorený analýzou súčasnej situácie SR, na ktorú nadväzuje strategická časť obsahujúca víziu a stratégiu vrátane priorít NSRR. Ďalšou časťou je 7 operačných programov (OP): OP doprava, OP znalostná ekonomika, OP životné prostredie, OP ľudské zdroje, OP technická pomoc, Regionálny OP (infraštruktúra) a OP Bratislavský kraj.

Regionálne operačné programy (ROP) sú taktiež strednodobé dokumenty vypracované však na úrovni druhého stupňa podľa klasifikácie štatistických územných jednotiek NUTS II. Obsahujú analýzu hospodárskej a sociálnej situácie regiónu, ciele a prvoradé potreby v rozvoji regiónu, súhrnný popis opatrení plánovaných na dosiahnutie cieľov a prvoradých potrieb v rozvoji regiónu, rámcový finančný plán a ustanovenia na jeho zabezpečenie. Regionálny operačný

program vypracúvajú samosprávne kraje vo vzájomnej spolupráci v rámci regiónu na úrovni NUTS II na základe partnerstva v súlade s cieľmi a prvoradými potrebami ustanovenými v národnom pláne.

Sektorové operačné programy (SOP) sú strednodobé dokumenty vypracované pre vopred určené sektory. Obsahujú ciele a prvoradé potreby sektora, súhrnný popis opatrení plánovaných na dosiahnutie cieľov a prvoradých potrieb, rámcový finančný plán a ustanovenia na jeho zabezpečenie. SOP vypracúvajú príslušné rezorty. Dané dokumenty patria do skupiny tzv. programových dokumentov pre štrukturálne fondy a sú podmienkou na čerpanie finančných prostriedkov.

Jednotný programový dokument NUTS II - Bratislava Cieľ 2 (JPD) je programovým dokumentom na využívanie prostriedkov v zmysle cieľa 2 štrukturálnej politiky v Bratislavskom samosprávnom kraji. Strategický cieľ JPD 2 je daný 2 prioritami, ktorými sú podpora a oživenie hospodárskej činnosti a trvalo udržateľný rozvoj vidieckych oblastí.

Jednotný programový dokument NUTS II - Bratislava Cieľ 3 (JPD 3) je programovým nástrojom pre využívanie prostriedkov v zmysle cieľa 3 štrukturálnej politiky v Bratislavskom samosprávnom kraji. Cieľom je zvýšenie konkurencieschopnosti regiónu prostredníctvom udržateľnosti ekonomického potenciálu a rozvoja ľudských zdrojov prostredníctvom 2 priorit, ktorými sú aktívna politika trhu práce a sociálna integrácia ako aj rozvoj celoživotného vzdelávania, podpora výskumu a vývoja v kontexte zvyšovania kvality ľudských zdrojov.

Programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja (PHSR) sú strednodobé dokumenty vypracovávané pre kraje, obce a na základe rozhodnutia lokálneho záujmového združenia pre mikroregióny. Obsahujú analýzu hospodárskeho, sociálneho a environmentálneho rozvoja a rozvoja kultúry na príslušnom území. Zároveň určujú hlavné smery jeho vývoja a uvádzajú ciele a prvoradé potreby pre podporu rozvoja a na odstránenie vnútroregionálnych disparít (Rajčáková, 2005, Korec, 2005, Zákon č. 503/2001 Z.z.).

7.3.5 Ukazovatele hodnotenia regiónov

Špecifickým znakom regionálnej štruktúry Slovenska sú výrazné a neustále sa prehlbujúce regionálne disparity, ktoré sú priamym prejavom priestorovo diferencovanej ekonomickej a sociálnej úrovne regiónov. V základe sa na regionálnych disparitách podieľa mnoho spolupôsobiacich faktorov. Popri prírodných predpokladoch, stupňa ich využitia pre rozvoj územia a historického vývoja, regionálne nerovnosti vyplývajú nielen zo systémových a vecných predpokladov, ale sú ovplyvnené aj regionálnymi špecifikami.

Pri určovaní ekonomickej a sociálnej úrovne regiónov, resp. životnej úrovne alebo celkovej rozvinutosti regiónov sa používa celý rad ukazovateľov, ktoré môže rozdeliť do štyroch základných skupín:

1. Demografický profil charakterizujú analytické ukazovatele medzi, ktoré patrí prirodzený, migračný a celkový prírastok (úbytok) obyvateľstva, index starnutia populácie, index ekonomickej zaťaženia, index vzdelanostnej úrovne.

2. Zamestnanosť obyvateľstva a trh práce sú hodnotené prostredníctvom ukazovateľov, ako je zamestnanosť obyvateľstva v odvetviach národného hospodárstva, počet právnických a fyzických osôb podnikateľov, počet ziskových organizácií, miera nezamestnanosti.

3. Produkčná výkonnosť regiónu je hodnotená cez hrubý obrát v priemysle, tržby za vlastné výkony a tovar v priemysle, tržby za predaj v maloobchode a v službách, objem stavebnej produkcie, obstarané investície a priemerná mesačná mzda.

4. Infraštruktúrna vybavenosť sleduje stupeň napojenia sídiel na vodovodnú a kanalizačnú sieť, rozlohu obytnej plochy, počet lôžok v zdravotníckych zariadeniach, hustotu cestnej siete (Rajčáková, 2005).

7.4 Priestorové dimenzie regionálneho rozvoja

Regionálna politika sa uskutočňuje na centrálnej i regionálnej úrovni, ktorú zabezpečujú v súčasnosti krajské úrady, pričom má celoplošný charakter a zameriava sa na vnútroregionálnu problematiku (väzba na obce a mikroregióny), spoluprácu medzi regiónmi a cezhraničnú spoluprácu.

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Po dohode medzi Štatistickým úradom SR a EUROSTATom bola v roku 1998 vytvorená sústava klasifikačných štatistických územných jednotiek, prostredníctvom ktorej boli vyčlenené 3 regionálne a 2 lokálne úrovne (tab. 90).

Tabuľka 90: Územná systemizácia SR

Jednotka	Počet územných celkov	Územný celok/celky
NUTS 1	1	Slovensko
NUTS 2	4	Bratislavský kraj, Západné Slovensko, Stredné Slovensko, Východné Slovensko
NUTS 3	8	Bratislavský kraj, Trnavský kraj, Nitriansky kraj, Trenčiansky kraj, Banskobystrický kraj, Žilinský kraj, Košický kraj, Prešovský kraj
LAU 1	79	okresy Slovenska
LAU 2	2891	2981 obcí Slovenska, z toho je 138 miest

Zdroj: Eurostat a ŠÚ SR, 2007

Celé územie SR je definované ako jednotka NUTS 1, regióny NUTS 2 sú tvorené dvoma až tromi jednotkami NUTS 3. Jednotkami NUTS 3 sú kraje. Lokálnymi úrovňami sú LAU 1, ktorú tvoria okresy a LAU 2, ktorú tvoria obce (niekedy sa používa aj označenie NUTS 4 a NUTS 5).

Vychádzajúc zo štatistických územných jednotiek sa regionálny rozvoj Slovenska uskutočňuje na viacerých úrovniach:

1. nadregionálna úroveň (euroregióny),
2. regionálna úroveň (NUTS 1, NUTS 2, NUTS 3),
3. subregionálna úroveň (mikroregióny a združenia obcí),
4. lokálna úroveň (LAU 2).

7.4.1 Nadregionálna úroveň regionálneho rozvoja Slovenska

Najvyššiu priestorovú dimenziu regionálneho rozvoja zastupujú euroregióny - euroregionálne združenia. Predstavujú územia spájajúce pohraničné územné celky medzi dvoma alebo viacerými štátmi, ktoré sú prepojené vzájomnými vzťahmi rozličného charakteru a ich priestorové vymedzenie sa nestotožňuje so štátnymi hranicami. Zámerom euroregionálnej spolupráce je odstránenie, resp. minimalizácia regionálnych rozdielov v ekonomickej a sociálnej situácii, v životnej úrovni obyvateľstva medzi regiónmi susediacich štátov ako aj riešenie spoločných environmentálnych problémov, budovanie vzájomného porozumenia v národnostne, etnicky a kultúrne odlišných častiach euroregiónu (Buček, 1992 in Rajčáková, 2005).

Tabuľka 91: Euroregióny na Slovensku

Názov	Dátum vzniku	Členské krajiny	Sídlo	Rozloha v km ²	Počet obyv. v mil.
Karpatský euroregión	14.2.1993	Slovensko, Poľsko, Maďarsko, Rumunsko, Ukrajina	Košice	145 153	14,7
Euroregión Tatry	26.8.1994	Slovensko, Poľsko	Kežmarok	11 433	0,86
Euroregión Beskydy	18.2.2000	Slovensko, Česko, Poľsko	Žilina	3 928	0,78
Euroregión Biele - Biele Karpaty	30.7.2000	Slovensko, Česko	Trenčín	8 609	1,22
Euroregión Pomoravie	23.6.1999	Slovensko, Česko, Rakúsko	Holíč	11 521	1,05
Euroregión Podunajského Trojspolku	25.1.2001	Slovensko, Maďarsko	Dunajská Streda	5 805	0,64
Euroregión Váh-Dunaj-Ipeľ	3.7.1999	Slovensko, Maďarsko	Nitra	24 499	4,72
Euroregión Ipeľ-Ipoly	24.10.1999	Slovensko, Maďarsko	Šahy	6 325	0,54
Euroregión Neogradiensis	25.3.2000	Slovensko, Maďarsko	Lučenec	4 668	0,36
Euroregión Slaná-Rimava	10.10.2000	Slovensko, Maďarsko	Rim. Sobota	5 979	0,65
Euroregión Kras	1.3.2001	Slovensko, Maďarsko	Hačava, Plešivec	951	0,07
Euroregión Ister-Granum	17.11.2000	Slovensko, Maďarsko	Štúrovo	2237	0,22

* počet obyvateľov a rozloha sú uvedené z r. 2001, v prípade Euroregiónu Ister-Granum sú údaje z r. 2005

Zdroj: <http://www.civil.gov.sk>, Rajčáková, 2005

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

V súčasnosti na území Slovenskej republiky svoju činnosť vyvíja 12 euroregionálnych združení: Karpatský euroregión, Euroregión Tatry, Euroregión Beskydy, Euroregión Bílé - Biele Karpaty, Euroregión Pomoravie, Euroregión Podunajský trojspolok, Euroregión Váh - Dunaj - Ipeľ, Ipeľ - Ipoly euroregión, Euroregión Neogradiensis, Euroregión Slaná - Rimava, Euroregión Kras, Euroregión Ister - Granum (tab. 91).

K prvoradým cieľom euroregionálnej spolupráce patrí:

- realizácia strategicky a rozvojovo zameranej cezhraničnej spolupráce s účasťou občanov, inštitúcií a sociálnych partnerov v programoch, projektoch a v rozhodovacom procese,
- vytvorenie centra cezhraničných vzťahov (občania, politici, inštitúcie, sociálni partneri, organizátori kultúrnych podujatí a i.) bez formovania nových správnych úrovní,
- podpora partnerskej spolupráce na vertikálnej (európska, vládna, regionálna a lokálna úroveň) a horizontálnej úrovni so zachovaním rovnováhy medzi rôznymi štruktúrami a právomocami na oboch stranách hranice,
- implementácia cezhraničných rozhodnutí na národnej úrovni podľa postupov akceptovateľných na oboch stranách hranice.

Hlavnými úlohami euroregionálnej spolupráce je:

- stanovenie a definovanie oblastí a aktivít podľa spoločných záujmov s dôrazom na spoločensko-kultúrnu a ekonomickú spoluprácu, spoluprácu pri budovaní infraštruktúry, v regionálnom rozvoji a v ostatných oblastiach života,
- poradenstvo, pomoc a koordinácia cezhraničnej spolupráce v oblastiach ekonomiky, regionálneho rozvoja, dopravy, ochrany prírody a životného prostredia, kultúry a pod.,
- implementácia zmlúv a dohôd medzi štátmi na európskej úrovni na euroregionálnu dimenziu.

7.4.2 Regionálna úroveň regionálneho rozvoja Slovenska

Regionálne dimenzie v oblasti regionálneho rozvoja zastupujú na Slovensku najvyššie štatistické jednotky NUTS 1 a NUTS 2. Práve na týchto dvoch úrovniach je vypracovaný najväčší počet štúdií a dokumentov hodnotiacich stav a možnosti regionálneho rozvoja. Patria medzi ne vyššie spomínané programové dokumenty, z ktorých je najdôležitejší Národný strategický referenčný rámec 2007-2013.

Národný strategický referenčný rámec 2007-2013 (NSRR) stanovuje národné priority, ktoré budú spolufinancované zo štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu v programovom období 2007-2013 v nadväznosti na Strategické usmernenia Spoločenstva o súdržnosti. Politika súdržnosti EÚ sa bude v danom programovom období uskutočňovať prostredníctvom sústreďovania príspevkov z fondov na tri hlavné ciele: Konvergenciu, Regionálnu konkurencieschopnosť a zamestnanosť a Európsku územnú spoluprácu.

Obsahovo je NSRR tvorený štyrmi hlavnými časťami:

1. analytická časť, ktorá zhŕňa všeobecné údaje, makroekonomickú analýzu SR, sociálno-ekonomické analýzy SR, SWOT analýzy, disparity a faktory rozvoja,
2. strategická časť, predkladajúca víziu a stratégiu hospodárskeho a sociálneho rozvoja SR, priority a ciele,
3. operačná časť, ktorá charakterizuje operačné programy a ich koordináciu,
4. financovanie NSRR.

Za strategický cieľ je považované výrazné zvýšenie konkurencieschopnosti a výkonnosti regiónov a slovenskej ekonomiky a zamestnanosti pri rešpektovaní trvalo udržateľného rozvoja.

Na základe východísk stratégie a v nadväznosti na vytýčený strategický cieľ SR je stratégia NSRR postavená na troch strategických prioritách a ich troch cieľoch, ktoré sa bude snažiť prostredníctvom financovania projektov v programovom období 2007 - 2013 naplniť:

• **Infraštruktúra a regionálna dostupnosť**, ktorej cieľom je zvýšenie vybavenia regiónov infraštruktúrou a zvýšenie efektívnosti s ňou súvisiacich verejných služieb. Prostredníctvom regionálnej infraštruktúry budú podporované aktivity ako dobudovanie a modernizácia zariadení v oblasti vzdelávania, sociálnych služieb, kultúry, nekomerčných záchranných služieb, cestovného ruchu a ostatnej občianskej infraštruktúry. Za pomoci environmentálnej infraštruktúry a ochrany životného prostredia budú preferované aktivity vedúce k zlepšeniu stavu životného prostredia a racionálneho využívania zdrojov. Cez dopravnú infraštruktúru a verejnú osobnú dopravu bude prebiehať najmä budovanie a modernizácia dopravnej siete. Samostatné postavenie má v danom

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

cieli modernizácia zdravotnej infraštruktúry smerujúca k zlepšeniu podmienok ovplyvňujúcich zdravotný stav obyvateľov prostredníctvom zvýšenia kvality zdravotníckej infraštruktúry.

- **Vedomostná ekonomika** je zameraná na rozvoj zdrojov trvalo udržateľného ekonomického rastu a zvyšovania konkurencieschopnosti priemyslu a služieb. Zahŕňa 4 špecifické priority: informatizáciu spoločnosti spojenú predovšetkým s dostupnosťou internetu, výskum a vývoj podporujúci modernizáciu a zefektívnenie systému podpory výskumu a vývoja, infraštruktúru vysokých škôl preferujúcu zvýšenie kvality vzdelávania na vysokých školách prostredníctvom investícií do hmotnej infraštruktúry a podporu konkurencieschopnosti podnikov a služieb najmä prostredníctvom inovácií, ktoré by viedli k zabezpečeniu trvalo udržateľného hospodárskeho rastu a zamestnanosti.

- **Ludské zdroje** riešia zvýšenie zamestnanosti, rast kvality pracovnej sily pre vedomostnú ekonomiku a zvýšenie sociálnej inklúzie rizikových skupín. Podporované bude moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť, sociálna inklúzia najmä marginalizovaných rómskych skupín, rast zamestnanosti, pokles nezamestnanosti a budovanie administratívnych kapacít.

Obsah regionálneho dokumentu „Národný strategický referenčný rámec 2007-2013“

Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013	
OBSAH	
1. SÜHRNNÝ OBSAH DOKUMENTU	7
2. PROCES PRÍPRAVY NSRR	9
2.1 PRINCÍP PARTNERSTVA	9
2.2 EX ANTE HODNOTENIE NSRR	11
3. SUČASNÁ SITUÁCIA SR - VÝZVA PRE KOHÉZNU POLITIKU	13
3.1 VŠEOBECNÉ ÚDAJE	13
3.2 SIDELNÁ ŠTRUKTÚRA SR A JEJ VÝZNAM PRE REGIONÁLNY ROZVOJ	16
3.2.1 MAKROEKONOMICKÁ ANALÝZA SR	21
3.3 SOCIÁLNO-EKONOMICKÁ ANALÝZA SR	23
3.3.1 <i>Ludské zdroje</i>	23
3.3.1.1 <i>Demografický vývoj</i>	24
3.3.1.2 <i>Vzdelávanie a odborná príprava</i>	25
3.3.1.3 <i>Zamestnanosť a rozvoj ľudských zdrojov, trh práce</i>	28
3.3.1.4 <i>Sociálna exklúzia</i>	29
3.3.1.5 <i>Inštitucionálne kapacity</i>	30
3.3.2 <i>Infraštruktúra a regionálna dostupnosť</i>	32
3.3.2.1 <i>Dopravná infraštruktúra</i>	33
3.3.2.2 <i>Environmentálna infraštruktúra a ochrana životného prostredia</i>	35
3.3.2.3 <i>Regionálna infraštruktúra</i>	39
3.3.2.4 <i>Modernizácia zdravotníckej infraštruktúry</i>	42
3.3.3 <i>Vedomostná ekonomika</i>	45
3.3.3.1 <i>Konkurencieschopnosť podnikov a služieb</i>	46
3.3.3.2 <i>Informatizácia spoločnosti</i>	53
3.3.3.3 <i>Výskum, vývoj a inovácie</i>	55
3.4 VÝSLEDKY SWOT ANALÝZY SÚČASNÉHO STAVU SR	59
3.5 HLAVNÉ DISPARITY A FAKTORY ROZVOJA SR	64
3.5.1 <i>Makroekonomické východiská</i>	64
3.5.2 <i>Hospodárska politika</i>	64
3.5.3 <i>Sektorové a regionálne východiská</i>	65
3.5.3.1 <i>Ludské zdroje</i>	65
3.5.3.2 <i>Infraštruktúra a regionálna dostupnosť</i>	66
3.5.3.3 <i>Vedomostná ekonomika</i>	67
3.6 ZÁVERY	68
4. VÍZIA A STRATÉGIA HOSPODÁRSKEHO A SOCIÁLNEHO ROZVOJA SR	71
4.1. VÍZIA HOSPODÁRSKEHO A SOCIÁLNEHO ROZVOJA SR	71
4.2. STRATÉGIA 2007 - 2013	72
4.2.1 <i>Východiská stratégie</i>	72
4.2.1.1 <i>Výsledky analýzy súčasnej situácie SR</i>	72
4.2.1.2 <i>Strategické dokumenty EÚ a SR</i>	72
4.2.1.3 <i>Základy pri plánovaní a implementácii príspevkov zo ŠF a KF</i>	73
4.2.2 <i>Strategický cieľ 2007 – 2013</i>	73
4.2.3 <i>Stratégia ako výsledok tematickej a územnej koncentrácie</i>	74
4.2.3.1 <i>Tematická koncentrácia príspevkov</i>	75
4.2.3.2 <i>Územná koncentrácia príspevkov</i>	77
4.3 PRIORITY A CIELE NSRR	81
4.3.1 <i>Strategická priorita Infraštruktúra a regionálna dostupnosť</i>	82
4.3.2 <i>Strategická priorita Vedomostná ekonomika</i>	86
4.3.3 <i>Ludské zdroje</i>	89
4.3.4 <i>Zhrnutie priorít podľa cieľov kohéznej politiky EÚ</i>	92

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

4.3.5 Horizontálne priority	93
4.4 SYNERGIA A KOMPLEMENTARITA PRIORIT V RAMCI NSRR	97
4.5 SULAD STRATEGIE S POLITIKAMI, DOKUMENTMI A CIEĽMI	99
4.5.1 Súlad strategických a špecifických priorít NSRR so Strategickými usmerneniami Spoločenstva	100
4.5.2 Súlad strategických a špecifických priorít NSRR s prioritami Národného programu reforiem	100
4.5.2.1 Príspevok z fondov na realizáciu tzv. lisabonských aktivít	102
4.5.3 Prepojenie NSRR a Stratégie trvalo udržateľného rozvoja EÚ	102
5. OPERAČNÉ PROGRAMY A ICH KOORDINÁCIA	105
5.1 ZOZNAM OPERAČNÝCH PROGRAMOV	105
5.2 CHARAKTERISTIKA OPERAČNÝCH PROGRAMOV	106
5.2.1 Charakteristika operačných programov cieľa Konvergencia	106
5.2.1.1 Regionálny operačný program	106
5.2.1.2 Operačný program Životné prostredie	107
5.2.1.3 Operačný program Doprava	107
5.2.1.4 Operačný program Zdravotníctvo	108
5.2.1.5 Operačný program Informatizácia spoločnosti	108
5.2.1.6 Operačný program Výskum a vývoj	109
5.2.1.7 Operačný program Konkurencieschopnosť a hospodársky rast	109
5.2.1.8 Operačný program Vzdelávanie	110
5.2.1.9 Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia	111
5.2.1.10 Operačný program Technická pomoc	111
5.2.2 Charakteristika operačných programov cieľa Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť	113
5.2.2.1 Operačný program Bratislavský kraj (ERDF)	113
5.2.2.2 Operačný program Výskum a vývoj	113
5.2.2.3 Operačný program Vzdelávanie	114
5.2.2.4 Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia	114
5.3 KOORDINÁCIA OPERAČNÝCH PROGRAMOV	115
5.3.1 Administratívne kapacity	115
5.3.2 Národná koordinácia operačných programov	116
5.3.3 Koordinácia horizontálnych priorít	118
5.3.4 Koordinácia aktivít v oblasti vedomostnej spoločnosti	124
5.3.5 Prepojenie a koordinácia aktivít financovaných z ESF a ERDF	125
5.3.6 Koordinácia operačných programov s pomocou z fondov EAFRD a EFF	126
5.3.7 Koordinácia medzi operačnými programami a príspevkami z EIB a iných finančných nástrojov	134
5.3.7.1 Vzťahy s Európskou investičnou bankou	134
5.3.7.2 Iné finančné nástroje Spoločenstva	134
5.4 ZAPOJENIE REGIONÁLNEJ A MIESTNEJ SAMOSPRÁVY DO IMPLEMENTÁCIE OPERAČNÝCH PROGRAMOV	136
6. FINANCOVANIE NSRR	139
6.1 SUHRNNÁ FINANČNÁ TABUĽKA NSRR - INDIKATÍVNE ROČNÉ ALOKÁCIE PODĽA FONDU A PROGRAMU	140
6.1.1 Cieľ Konvergencia	141
6.1.2 Cieľ Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť	143
6.2 REGIONÁLNY PRINCÍP PRIDEĽOVANIA FINANČNÝCH ZDROJOV	144
6.3 MIERA POMOCI	144
6.4 ADICIONALITA	145
6.4.1 Predbežné overenie	145
6.4.2 Strednodobé overenie	145
6.4.3 Overenie na konci obdobia	145
7. PRÍLOHY	147

Zdroj: www.build.gov.sk

Príkladovými štúdiami na úrovni NUTS 2 sú vypracované rozvojové plány. Jedným z nich je napr. **Rozvojový plán NUTS II Západné Slovensko 2007-2013**. Predstavuje dokument poskytujúci východiská pre alokáciu finančných prostriedkov z fondov EÚ, konkrétne zo štrukturálnych fondov (ERDF, ESF), Fondu súdržnosti (FS), Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka (EAFRD) a Európskeho rybárskeho fondu (EFF).

Víziou rozvoja NUTS II Západné Slovensko je podstatné zvýšenie konkurencieschopnosti regiónu, trvalé zlepšovanie životnej úrovne obyvateľstva a zvyšovanie prosperity regiónu rešpektovaním princípov trvalo udržateľného rozvoja. Strategický cieľ si stanovuje využitím vnútorného potenciálu regiónu NUTS II Západné Slovensko urýchliť jeho rozvoj, zvýšiť jeho konkurencieschopnosť investovaním do modernizácie a rekonštrukcie dopravnej, technickej, sociálnej a komunikačnej infraštruktúry, zabezpečiť a zlepšovať životné podmienky jeho obyvateľov a návštevníkov pri rešpektovaní princípov trvalo udržateľného rozvoja.

Stratégia rozvoja Západného Slovenska na roky 2007-2013 je postavená na troch strategických prioritách, ktoré sú bližšie stanovené špecifickými prioritami:

- **Ludské zdroje** sa zameriavajú na zvyšovanie kvality vzdelávania (premena tradičnej školy na modernú), zvyšovanie kvality celoživotného vzdelávania, na zvyšovanie konkurencieschopnosti na trhu práce a na budovanie znalostnej ekonomiky.

- **Infraštruktúra** kladie dôraz na zabezpečenie fungovania hospodárstva, vytváranie podmienok pre podnikateľské prostredie a prítiahnutie zahraničného kapitálu, vytváranie

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

podmienok na skvalitnenie sociálno-ekonomického života obyvateľov zlepšovaním dostupnosti a kvality vzdelávacích a sociálnych služieb, zlepšenie prostredia miest a vidieckych obcí z hľadiska životného prostredia, odstraňovanie disparít medzi jednotlivými regiónmi a zlepšovanie ich podmienok.

• **Výskum, vývoj, inovácie a ekonomický rozvoj** je založený na podpore ekonomickej výkonnosti regiónov NUTS II, zavádzaní progresívnych odvetví hospodárstva, znižovaní regionálnych rozdielov v socioekonomickom rozvoji a rozvoji znalostnej ekonomiky.

Obsah regionálneho dokumentu „Rozvojový plán NUTS II Západné Slovensko 2007-2013“

OBSAH:	
ZMLUVA O PARTNERSTVE A SPOLUPRÁCI	3
ÚVOD	7
VÍZIA A STRATÉGIA SOCIÁLNEHO A HOSPODÁRSKEHO ROZVOJA NUTS II ZÁPADNÉJ SLOVENSKO 2007-2013	9
1. STRATEGICKÁ PRIORITA: ĽUDSKÉ ZDROJE	12
1.1 Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť	12
1.2 Podpora rastu zamestnanosti a sociálnej inklúzie	17
2. STRATEGICKÁ PRIORITA: INFRAŠTRUKTÚRA	25
2.1 Dopravná infraštruktúra	25
2.2 Technická infraštruktúra	28
2.3 Sociálna infraštruktúra	29
2.4 Environmentálna infraštruktúra a ochrana životného prostredia	33
2.5 Infraštruktúra nekomerčných záchraných služieb	40
3. STRATEGICKÁ PRIORITA: VÝSKUM, VÝVOJ, INOVÁCIE A EKONOMICKÝ ROZVOJ	41
3.1 Podpora konkurencieschopnosti podnikov a služieb prostredníctvom inovácií	41
3.2 Informatizácia spoločnosti	43
3.3 Výskum, vývoj a inovácie	44
3.4 Znalostná ekonomika	46
FINAČNÝ PLÁN	51
ZÁVER	55
PRÍLOHY	56
SWOT ANALÝZA	56
- Ľudské zdroje	56
- Infraštruktúra	59
- Výskum, vývoj, inovácie a ekonomický rozvoj	63
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	66
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	67

Zdroj: www.unsk.sk

Najnižšiu regionálnu úroveň zastupujú v rámci Slovenska jednotlivé kraje. Charakteristickými dokumentmi sú pre ne programy rozvoja jednotlivých samosprávnych krajov ako je napr. **Program rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja na roky 2003-2013**. Je základným strednodobým programovým dokumentom na podporu regionálneho rozvoja na úrovni kraja s dôrazom na ekonomickú a sociálnu oblasť so súborom cielených opatrení a intervencií, potrebných na stimuláciu ekonomického a sociálneho rozvoja kraja.

Víziou Nitrianskeho kraja je vytvoriť progresívny región, ktorý sa prioritne zameriava na potreby svojich obyvateľov a intenzívne podporuje poľnohospodárstvo a podnikanie v záujme dosiahnutia úspechu a vytvorenia pracovných príležitostí.

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Stratégia rozvoja Nitrianskeho kraja obsiahnutá v Programe rozvoja Nitrianskeho samosprávneho kraja 2003-2013 je predstavená v siedmich kritických oblastiach, ktoré dopĺňajú jednotlivé zámery:

- **Ľudské zdroje a sociálna infraštruktúra** sa zameriava na zabezpečenie ľudského potenciálu s potrebnou kvalitatívnou úrovňou, ako predpokladu na plnenie hlavných rozvojových cieľov.
- **Rozvoj pôdohospodárstva, agropotravinárskeho sektora a rozvoj vidieka** sa sústreďuje na vybudovanie konkurencieschopného a výkonného agropotravinárskeho sektora schopného sa začleniť a pôsobiť v spoločenstve krajín EÚ v podmienkach rozvinutého multifunkčného poľnohospodárstva, ako aj na trvalo udržateľný rozvoj vidieka a zlepšenie ekonomických príležitostí a sociálnych podmienok vidieckeho obyvateľstva.
- **Ochrana životného prostredia** rieši ochranu povrchových a podzemných vôd s cieľom zvýšenia ich kvality, ochranu ovzdušia a odpadové hospodárstvo.
- **Rozvoj technickej infraštruktúry** rozoberá napojenie regiónu na transeurópsku diaľničnú sieť. Modernizácia hlavnej regionálnej cestnej siete spolu s rozvojom dopravy je významným faktorom pre medzinárodnú spoluprácu.
- **Priemysel a služby** majú za úlohu rásť výkonnosti a konkurencieschopnosti, podporu efektívnejšieho využitia energetického potenciálu kraja, podporu a rozvoj podnikateľského prostredia a podporu MSP ako aj zviditeľnenie NSK v oblasti cestovného ruchu a zvýšenie podielu cestovného ruchu na tvorbe regionálnych zdrojov.
- **Rozvoj zahraničnej spolupráce** sa sústreďuje na vytváranie motivujúceho priestoru pre vstup zahraničného kapitálu.
- **Informatizácia a komunikačné systémy** sú zamerané na podporu a rozvoj informatizácie a komunikačných systémov.

7.4.3 Subregionálna úroveň regionálneho rozvoja Slovenska

Najvýznamnejšiu subregionálnu dimenziu regionálneho rozvoja predstavujú mikroregióny. Predstavujú dobrovoľné združenia obcí a miest, ktorých prvoradým účelom je riešenie spoločných problémov a hľadanie spoločných ciest rozvoja príslušného územia. V zmysle zákona je predmetom činnosti takéhoto združenia zvyčajne oblasť sociálnych vecí, starostlivosť o životné prostredie (predovšetkým zhromažďovanie, odvoz a spracúvanie komunálneho odpadu, odvádzanie a čistenie odpadových vôd), miestna doprava, oblasť školstva, kultúry, miestny cestovný ruch a pod.

Vznikajúce mikroregióny sú najčastejšie vymedzované na základe prírodných regiónov, povodí riek, geomorfologických celkov či prirodzených spádovitých území, resp. ide o zoskupenia obcí na základe spoločného rozvoja. Geografické vymedzenie sa však stále viac približuje reálnym funkčným mikroregiónom a veľmi často nodálnym spádovým mikroregiónom. Mikroregióny predstavujú geografické jednotky so spoločnou ekonomickou, sociálno-kultúrnou a v neposlednom rade aj environmentálnou problematikou. Tvoria ich spoločenstvá obcí, ktoré prostredníctvom mikroregiónu vytvárajú základný sociálno-hospodársky a správny celok preberajúci niektoré kompetencie obcí na základe rozhodnutia obecných zastupiteľstiev (Spišiak, 2001, Spišiak, 2003, Spišiak, Klamár, 2003). Združovanie obcí do mikroregiónov je vhodné na spoločné presadzovanie záujmov a zámerov s cieľom dosiahnuť žiaduce zmeny vo všetkých obciach určitého priestoru a je pozitívnym trendom prebiehajúcim najmä vo vidieckom priestore. Prostredníctvom spoločne vypracovávaných programov podporujú mikroregióny regionálny rozvoj, pričom posilňovanie kvalifikácie a inovačných možností vychádza z rozvoja ich kultúry, tradícií a identity.

Dôvody, ktoré podmieňujú vznik jednotlivých mikroregiónov sú rôzne. V minulosti vznikali predovšetkým monotematicky zamerané mikroregióny, ktoré väčšinou po splnení účelu, pre ktorý bol mikroregión vytvorený, nepokračovali v ďalšej spolupráci. Niektoré mikroregióny na základoch spolupráce založenej na jednorazovej úlohe postavili ďalšiu spoluprácu a komplexný rozvoj mikroregiónu (Labouňková, 2004).

Na Slovensku funguje v súčasnosti viac ako 250 regionálnych združení miestnej samosprávy (mikroregióny a regionálne združenia), členmi ktorých je okolo 2500 obcí, z ktorých sú však niektoré členmi viacerých združení. Po ich extrakcii je výsledný počet okolo 1880 tzn. 65% všetkých dedín a miest Slovenska. Registrované sú na Ministerstve vnútra SR v zmysle zákona č.

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov ako občianske združenia alebo na Krajských úradoch na odboroch Všeobecnej vnútornej správy v Registri záujmových združení právnických osôb v zmysle zákona SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov ako združenia obcí a v zmysle zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v platnom znení ako záujmové združenia právnických osôb. Vytvárajú sa od začiatku 90. rokov, keď bol prijatý zákon o obecnom zriadení. Vznik týchto združení poukazuje na rastúcu ochotu, ale aj nevyhnutnosť medziobecnej spolupráce. Rastie tlak na kvalitu a efektívnosť poskytovania služieb a zabezpečovania rozvoja. Slovenské obce a mestá, ale aj regióny sa dostali do konkurencie navzájom, ale aj v rámci EÚ a samospráv a regiónov susedných štátov. Spájanie síl je nevyhnutnosťou, pretože Slovensko patrí v Európe medzi štáty s najväčšou fragmentáciou štruktúry obcí, popri Francúzsku a Českej republike. Problém nie je len v počte obcí, ale najmä v ich veľkosti. Viac ako 500 obcí má 250 obyvateľov, takmer 70 % obcí patrí do kategórie obcí s 1000 obyvateľmi. Väčšina malých obcí je v regiónoch Šariš a Gemer, tzn. v regiónoch s nedostatočnými sociálno-ekonomickými podmienkami. Analytické práce v zahraničí, ale aj u nás hovoria o optimálnej veľkosti správnej jednotky, v európskom priestore, medzi 3 až 5 tisíc obyvateľmi. V severských štátoch dokonca až o 10 000 obyvateľoch (Nižňanský, 2006).

Príkladovou štúdiou na danej úrovni je napr. Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Mikroregiónu Požitavie - Širočina (Gerháťová, 2007) či Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mikroregiónu Termál (Dubcová, Kramáreková, Oremusová, 2007).

Obsah subregionálneho dokumentu „Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja združenia obcí Termál“

OBSAH	
0 ÚVOD	5
1 ANALYTICKÁ ČASŤ	6
1.1 SITUAČNÁ ANALÝZA	6
1. 1. 1 VYMEDZENIE ÚZEMIA	6
1. 1. 2 PŘÍRODNÉ POMERY	8
1. 1. 3 DEMOGRAFICKÉ POMERY	14
1. 1. 3. 1 Ľudské zdroje a ich potenciál	14
1. 1. 3. 2 Sídla	25
1. 1. 4 EKONOMICKÁ ZÁKLADŇA	28
1. 1. 4. 1 Štruktúra vyžívania krajiny	28
1. 1. 4. 2 Trh práce	29
1. 1. 4. 3 Majetok a rozpočet	37
1. 1. 5 INFRAŠTRUKTÚRA	40
1. 1. 5. 1 Sociálna infraštruktúra	40
1. 1. 5. 2 Technická a environmentálna infraštruktúra	42
1. 1. 6 CESTOVNÝ RUCH	44
1. 1. 7 KULTÚRNY A SPOLKOVÝ ŽIVOT	48
1. 1. 8 ENVIRONMENTÁLNE POMERY	51
1. 2 PRIESKUMY NÁZOROV OBYVATEĽOV	54
1. 3 SWOT ANALÝZA	74
2 STRATEGICKÁ ČASŤ	77
2.1 VÍZIA	77
2.2 STRATEGICKÉ CIELE A OPATRENIA ROZVOJA	77
2.3 SÚLAD STRATÉGIE PHSR S VYŠŠÍMI ROZVOJOVÝMI DOKUMENTMI	82
3 IMPLEMENTAČNÁ ČASŤ	90
4 ZÁVER	91
5 LITERATÚRA	92

Zdroj: Dubcová, Kramáreková, Oremusová, 2007

7.4.4 Lokálna úroveň regionálneho rozvoja Slovenska

Na najnižšej hierarchickej úrovni regionálneho rozvoja stoja z hľadiska priestorových dimenzií obce. Ich zapojenie do regionálneho rozvoja je nevyhnutnosťou pre všetky vyššie úrovne regionálneho rozvoja. Samotné obce plánujú a realizujú svoj regionálny rozvoj cez programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Základnú štruktúru daného programu (Zamkovský, 2004) tvoria tri časti - analytická, strategická a implementačná časť.

Analytická časť pozostáva zo situačnej analýzy a SWOT analýzy. Situačná analýza podáva detailnú a aktuálnu charakteristiku územia, poukazuje na tendencie súčasného sociálneho a hospodárskeho vývoja regiónu a zároveň skúma oblasti činností s najväčším potenciálom rozvoja. Pozornosť sústreďuje na polohu a prírodné podmienky, obyvateľstvo a osídlenie, ekonomickú základňu, infraštruktúru a životné prostredie. Je základom pre efektívnu regionálnu politiku prostredníctvom identifikácie kľúčových determinantov, ktoré majú stimulujuce vplyvy na regionálny rozvoj.

Východiskom na identifikáciu kritických rozvojových oblastí pri vypracovávaní rozvojových stratégií a špecifikácií strategických cieľov regionálneho rozvoja a pri rozhodovanom procese je SWOT analýza (Strong point, Weak point, Opportunitiest, Threats). Je jednou z najčastejšie používaných štandardných metód hodnotenia regiónov. Princípom je jednoduchá, výstižná, vyčerpávajúca a objektívna charakteristika silných a slabých stránok (vnútorná analýza) skúmanej oblasti a jej možných príležitostí a ohrození (vonkajšia analýza). Svojím obsahom poskytuje SWOT analýza poznatky o faktoroch, ktoré je možné využiť v prospech regiónu a ktorým je potrebné čeliť resp. ich eliminovať v navrhovanej regionálnej stratégii. Silné stránky zahŕňajú komparatívne a konkurenčné výhody pre rôzne typy rozvojových aktivít, slabé stránky sú ohrozujúce, limitujúce. Príležitosti, možnosti a šance spolu s ohrozeniami ako rizikami vonkajšieho prostredia môžu mať pravdepodobné účinky na strategický rozvoj. Pri vypracovávaní SWOT analýzy je potrebné zároveň zohľadňovať aj globálne faktory (legislatívne úpravy, politické, sociálne a ekonomické zmeny v národnom meradle, demografický vývoj, stupeň napojenia regionálnej infraštruktúry na medzinárodnú sieť a pod. Za evaluačné faktory SWOT analýzy sú považované poloha regiónu, kľúčové hospodárske odvetvia, dopravná infraštruktúra, občianska vybavenosť, školstvo, kultúra, cestovný ruch a životné prostredie. Faktory sú zoskupené do 4 prioritných oblastí: ľudské zdroje, priemysel a služby, poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka, infraštruktúra a životné prostredie (Rajčáková, 2005).

Strategická časť vzniká na základe situačnej analýzy a SWOT analýzy a pozostáva z dvoch častí - z vízie a zo strategických cieľov. Vízia je charakterizovaná ako intuitívny odhad komplexného výsledku cieľových procesov v dlhodobej perspektíve. Vyjadruje teda predstavu o budúcom možnom vývoji a budúcom stave skúmaného územia. Spravidla zachytáva dlhšie časové obdobie minimálne 10 rokov. Časť stratégie rozvoja, jej priority a opatrenia identifikuje oblasti, v ktorých má byť realizovaný pri finančnom zabezpečení hospodársky a sociálny rozvoj. Strategické ciele tak realisticky formulujú cieľový stav prioritných oblastí. Určujú hlavné cesty na dosiahnutie zámerov rozvojového programu regiónu. Ich ďalším rozpracovaním sú špecifické ciele, na ktoré nadväzujú opatrenia zahŕňajúce intervencie či súbor intervencií alebo činností v prioritných oblastiach prispievajúcich na dosiahnutie celkového zámeru programu, pričom musia zodpovedať možnostiam poskytovania investícií.

Implementačnú časť predstavuje finančné plánovanie a alokácia pre určené priority a opatrenia v stanovenom období. Súčasťou je identifikácia rozsahu zdrojov SR a zdrojov EÚ ako i vypracovanie rámcového návrhu financovania v rámci rozvojového programu.

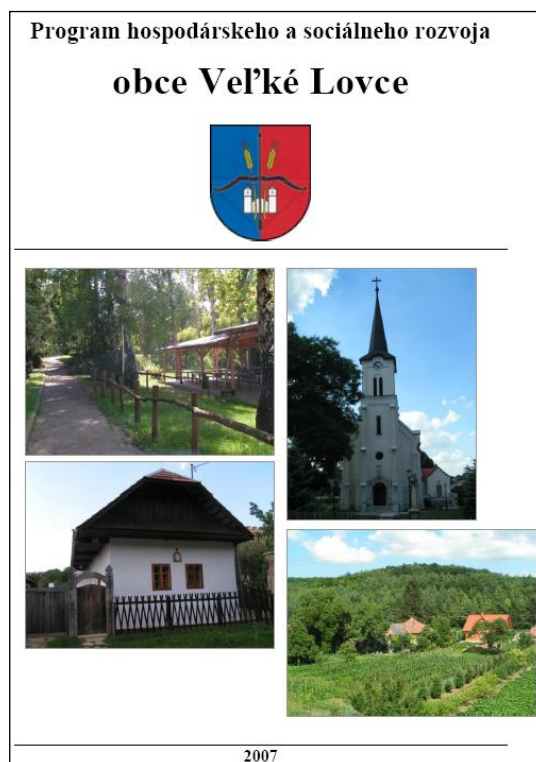
Príklady dokumentov príslušného charakteru predstavuje napr. Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Báb na roky 2007-2013 (obr. 56), Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Veľké Lovce (Dubcová, Kramáreková, Oremusová, 2007, www.hul.sk/plan-hospodarskeho-a-socialneho-rozvoja.phtml?id3=32548&id2=0) (obr. 57), Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja - Nová Dubnica (www.novadubnica.sk/), Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Divín (www.divin.sk/) a mnohé ďalšie.

Obrázok 56 a 57: Príklady lokálnych dokumentov „Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Báb na roky 2007-2013“ a „Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Veľké Lovce“

Zdroj: Obecný úrad Báb, 2008

Zdroj: Dubcová, Kramáreková, Oremusová, 2007

7.5 Regionálny rozvoj vidieckych území Slovenska

Rozvojový potenciál rurálnych (vidieckych) území sa odlišuje od potenciálu urbanizovaných (mestských) území a v súlade Krbovou a Součekom (2005) rozlišujeme: ľudský, ekonomický, environmentálny, poľnohospodársky, dopravný a rekreačný potenciál a tradície.

Ľudský potenciál vidieka je spájaný s množstvom špecifických problémov, ktoré súvisia s celkovými zmenami v spoločnosti. Za najzávažnejšie možno označiť sociálne, ekonomické a environmentálne problémy, ktoré sú vyvolané najmä kolapsom veľkých poľnohospodárskych celkov, zhoršením dopravnej dostupnosti a malými pracovnými príležitosťami. Zvyšuje sa tak priemerný vek obyvateľov a celkovo sa zhoršujú životné podmienky v daných oblastiach s drahšími potravinami, drahšími výrobkami a znižujúcimi sa príjmami obyvateľstva. To podmieňuje skutočnosť, že ak chce žiť obyvateľstvo na vidieku, musí hľadať nové možnosti uplatnenia sa a pokiaľ nemá byť vidiek vyľudnený, je potrebné vytvoriť vhodné podporné programy obnovy vidieka.

Ekonomický potenciál zahŕňa existujúcu prvovýrobu (poľnohospodárske produkty, sporadické výrobné drobných produktov, napr. hračiek, suvenírov, sporadické umiestnenie prevádzok, ktoré sú súčasťami väčších podnikov, stavebná výroba), diverzifikáciu poľnohospodárskych aktivít a aktivít blízkych poľnohospodárstvu. Taktiež sú to služby predovšetkým pre voľnočasové aktivity a turistický ruch (remeselné služby, ubytovacie služby, služby pre šport a rekreáciu). V poslednom rade je to i miestna verejná správa zaisťujúca základný chod príslušných územných celkov, predovšetkým teda školstvo, miestna polícia, úrady.

Poľnohospodársky potenciál vytvára základ vidieckeho priestoru, a preto podmieňuje neustály kontakt s poľnohospodárskymi a lesníckymi organizáciami, ktoré hospodária v príslušnom mikroregióne či katastri tak, aby ich obhospodarovanie vyhovovalo požiadavkám trvalej udržateľnosti.

Dopravný potenciál sa vyznačuje tým, že vidiecka cestná sieť je tvorená predovšetkým cestami II. a III. triedy. Technický stav mnohých ciest je vo vzťahu k plynulosti a bezpečnosti cestnej premávky nevyhovujúci. Okrem zlepšenia technického stavu súčasnej cestnej siete je na zlepšenie dopravnej situácie potrebné v mnohých prípadoch budovanie preložiek a obchvatov.

Rekreačný potenciál vidieka sa už do určitej miery rozvíja, ale nedosahuje požadovanú úroveň. Pobytová rekreácia sa odohráva prevažne v objektoch bývalej podnikovej rekreácie,

autocampingoch, v objektoch individuálnej rekreácie, naopak penziónov a hotelov je vo vidieckom priestore na jeho rekreačný potenciál relatívne málo. Predpokladom je zlepšenie prístupnosti krajiny, orientačné značenie, marketing a rozšírenie ponuky v oblasti služieb v cestovnom ruchu. Atraktivita vidieckeho priestoru môže narastať konaním kultúrnych a spoločenských akcií s dostatočnou publicitou ako i s rozšírením ponuky športových aktivít. Vidiecka turistika má zázemie na vidieku, nemusí byť však nevyhnutne spojená s produktmi vlastnej farmy, ponúka však komorné prostredie a individuálne doplnkové aktivity. Základom agroturistiky je poľnohospodárska výroba, ponuka vlastných produktov a možnosť pracovať na farme ako alternatívna voľba doplnkových aktivít.

Tradície sú neodmysliteľnou súčasťou vidieka. Ich zachovávanie predpokladá podieľať sa na príprave koncepcie rozvoja a činnosti regiónov v oblasti kultúry, športu a turistiky so zreteľom na miestne tradície a hodnoty spoločnosti, využívajúc rozvojové programy, podporovať starostlivosť o deti a mládež, ich vzdelávanie s dôrazom na uvedomovanie si identity, zvykov, tradícií a tradičných hodnôt svojho národa a poznanie tradícií iných národov a národností, pripravovať a spracovávať návrhy partnerských organizácií a jednotlivcov smerujúcich k spolupráci s ostatnými organizáciami, mestami, obcami a informačnými centrami v oblasti podpory a propagácie regionálnych a miestnych tradícií a ich jedinečnosti. Jedným z hlavných potenciálov tradícií je združovanie osôb, ktoré majú záujem propagovať, prezentovať a zachovávať tradičné hodnoty vidieka.

Environmentálny potenciál vidieckeho priestoru je ovplyvňovaný predovšetkým kvalitou lesných porastov, povrchových vôd a ekologicky zdravými biokoridormi. Na tento potenciál majú vplyv abiotické aj biotické činitele. Vhodnými projektmi možno úspešne stabilizovať kvalitný vidiecky priestor a pri poškodenom vidieckom priestore zvyšovať jeho kvalitu napr. odstraňovaním nevhodných alebo poškodených lesných porastov, umelou sadbou na plochách po kalamitných ťažbách, likvidáciou erózných rýh a strží a pod.

Na základe vyššie uvedeného disponuje vidiecke územie značným potenciálom, ktorý je možné využiť pre koordinovaný a trvalý regionálny rozvoj na základe racionálneho plánovania a programovania. Táto činnosť je mimoriadne dôležitá na úrovni obcí najmä v čase, keď na obec prešli viaceré kompetencie, ktoré predtým patrili do pôsobnosti okresných úradov. Rovnako ako na vyšších územných úrovniach aj tu sa stávajú dôležitými jednotlivé programové dokumenty.

Základnou zásadou pri tvorbe programov má byť pritom podľa Spišiaka a i. (2005) udržateľnosť rurálnych systémov s využitím sociálneho, ekonomického a environmentálneho prístupu. Rozvoj obcí však nemôže byť alebo by nemal byť zaisťovaný zvonka, bez aktívnej spoluúčasti a prejaveneho záujmu jej predstaviteľov, občanov a ďalších subjektov v obci, ktorým je ponuka rozvojových intervencií adresovaná (Binek, 2005). Mal by byť teda organizovaný predovšetkým zvnútra - endogénne - a územie by malo byť riešené samostatne ako celok, a to integrovane a systémovo. Takto stanovený regionálny rozvoj musí rešpektovať nasledovné princípy a prístupy:

1. **Teritoriálny prístup**, ktorý spočíva v tom, že rozvoj je zameraný na určité územie, ktoré nemusí, ale môže kopírovať existujúce administratívne územie. V prípade, že ho kopíruje, formálni predstavitelia sú jednoznačne označení a územie sa rozpočtovo lepšie riadi.
2. **Prístup zdola nahor** znamená, že programovanie, plánovanie, projektovanie je riadené ľuďmi zdola, ktorí však majú aj realizačnú a hodnotiacu právomoc, teda aj právo rozhodovať o rozpočtoch pre dané územie. Termín zdola nahor je relatívny a závisí od veľkosti územia, ktorého sa týka, pričom v obci sú to jednotliví občania, v mikroregióne predstavenstvo mikroregiónu alebo občania v obciach, v regióne je to regionálne partnerstvo a predstavitelia mikroregiónov. V danom princípe je potrebné tiež dodržať zásadu, že všetci, bez ohľadu na veľkosť teritória, ktorého sa územný rozvoj týka, musia byť rovnako a v rovnakom čase informovaní a všetci musia mať rovnaké podmienky na možnosť kedykoľvek vstúpiť do procesu.
3. **Partnerský prístup** preveruje rovnocennosť všetkých účastníkov endogénneho rozvoja. V zásade sa hovorí o 4 základných účastníkoch, partneroch, ktorými sú samospráva, štátna správa, podnikatelia a mimo vládne organizácie a ich predstavitelia, ktorí sa môžu líšiť podľa charakteru územia. Partnerstvo znamená, že rozhodnutia prijímajú všetci a mení ich výlučne partnerstvo, a to pravidlami, ktoré sa dohodnú, vrátane rozhodnutí o rozpočte. Partnerstvo

tak znamená sprístupnenie informácií, kontaktov a financií a je jednou z podmienok rozvoja vidieka popri využití miestneho potenciálu.

4. **Participačný princíp** prináša spoluúčasť mnohých kľúčových partnerov na rozhodovaní. Základné partnerstvo rozhoduje, ostatní majú možnosť spoluúčasti formou verejných kampaní a spoločenských podujatí. Zásada participácie je založená na princípe, podľa ktorého čím je väčšia spoluúčasť tých ktorých sa to priamo alebo nepriamo dotýka, tým je silnejší pocit vlastníctva a zodpovednosti za rozvojový proces.
5. **Integrovaný prístup** presadzuje zapojenie čo najväčšieho počtu sektorov do rozvoja a do rozhodovania o ňom. Prostredníctvom integrovaného prístupu je možná kombinácia zdrojov, ich súčinnosť, vyhýbanie sa duplicita a systémový prístup.
6. **Interaktívne postupy** znamenajú kombináciu vnútorného a vonkajšieho „know-how“, pričom obe sú v procese rozvoja rovnocenné. V praxi sa to prejavuje tak, že odborníci v endogénnom rozvoji v prvom rade umožňujú alebo uľahčujú rozvoj a rozhodnutia miestnych namiesto hotových zvonka prinesených riešení. Samozrejmosťou je realizácia takých iniciačných a akceleračných projektov, ktoré budú mať priaznivý dosah a naštartujú ďalší rozvoj územia.
7. **Princíp kombinácie vnútorných a vonkajších zdrojov** sa aplikuje v prípade nedostatočných vnútorných zdrojov a spočíva vo využití vonkajších ľudských, materiálnych alebo finančných zdrojov.
8. **Princíp podpory vertikálnymi nástrojmi**, ktoré sú uprednostňované pred horizontálnymi nástrojmi, súvisí pri endogénnom rozvoji práve s nevyhnutnou podporou prostredníctvom vertikálnych nástrojov, kedy sú finančné prostriedky pridelené na program ako napr. program LEADER a nielen na projekty, ktoré zabezpečujú prevažne horizontálne nástroje formou dotácií, fondov, nadácií či úverov (Spišiak a i., 2005, Spišiak, 2005).

Podporou regionálneho rozvoja vidieka sa zaoberajú okrem EÚ aj viaceré programy ako napr. Program obnovy dediny, LEADER a ďalšie.

Program obnovy dediny (POD) je otvorený, dynamický vývojový proces, v rámci ktorého samospráva a občania dediny, prípadne skupiny dedín - mikroregiónu za pomoci štátu a

odborníkov plánujú, projektujú a realizujú také aktivity, ktoré spejú k zlepšeniu a skrášleniu životného prostredia s cieľom trvalého zvýšenia štandardu života na dedine, ale zároveň so zachovaním jeho špecifik. Program slúžia zároveň aj ako základný dokument pre trvaloudržateľný rozvoj obce. Program obnovy dediny na Slovensku je od roku 1998 jediný systémový finančný nástroj zameraný na podporu rozvoja vidieckych obcí štátom. Inštitucionálne zabezpečuje POD Ministerstvo životného prostredia SR. Finančná podpora je riadená 13-člennou

medzirezortnou komisiou na základe podkladov z prihlášok, ktoré spracováva Sekretariát pre POD na Slovenskej agentúre životného prostredia (SAŽP). Uvedená organizácia vedie kompletnú agendu požiadaviek, monitoruje realizáciu pozitívnych príkladov, kontroluje uskutočnenie dotácií po vecnej stránke a zabezpečuje medzinárodnú spoluprácu. Predmet podpory slúži napr. na spracovanie územného plánu alebo územnoplánovacieho podkladu obce či mikroregiónu, urbanistické štúdie, projekty verejnoprospešných stavieb a verejných priestranstiev, zlepšenia stavu životného prostredia a iné rozvojové dokumenty, drobné realizácie - investične nenáročné realizácie charakteru obnovy duchovného, hmotného a prírodného prostredia, rešpektujúce identitu a charakteristické typologické znaky sídla a krajiny, využitie domácich materiálov a surovín, na osvetu a propagáciu prostredníctvom informačných materiálov o obci, o mikroregióne, najmä v prospech rozvoja turistiky, propagácie histórie a miestnej kultúry a pod.

Od roku 1998 do roku 2006 prijal POD 7510 prihlášok, pričom sa do POD zapojilo 2023 obcí a 176 mikroregiónov. Do POD sa od začiatku zapojilo 70 % všetkých obcí SR. Prostredníctvom programu boli pridelené dotácie 1498 obciam a 185 mikroregiónom pri priemernej dotácii 67 585 Sk a celkovej výške dotácií 114,316 mil. Sk (Program obnovy dediny na Slovensku, 2006).

Program **LEADER** je jediným z nástrojov integrovaného rozvoja vidieka v rámci vidieckej politiky EÚ a známy je ako jedna zo 4 Európskych iniciatív v Agende 2000, kde Európska iniciatíva znamená, že rámcové podmienky sa administrujú mimo štrukturálnych fondov a Európska komisia vyčleňuje z ich rozpočtu priamo čiastku ešte pre národným plánmi a Podpornými rámcami

komunity. Táto čiastka v súčasnosti pre všetky 4 programy predstavuje 5,5 % štrukturálnych fondov. Program LEADER je výhradne zameraný na podporu rozvoja vidieka a je preň vyčlenená čiastka 1% rozpočtu štrukturálnych fondov, a to z fondu poľnohospodárskej usmernenia. Program finančne podporuje verejno-súkromné partnerstvá v určitom vidieckom priestore a ich rozvojové programy. V partnerstvách sa nenachádzajú iba farmári, ale aj iné sociálne skupiny vidieka - podnikatelia v ľahkom priemysle, službách, cestovnom ruchu, predstavitelia občianskeho života, samosprávy, kultúry a pod, ktorí môžu zostaviť program rozvoja, ktorý môže byť podporený z programu LEADER. Partnerstvo následne rozhoduje, ktoré súkromné alebo verejné projekty sú v danom území financované. Výhodou daného prístupu je lepšia koordinácia sociálno-ekonomického rozvoja a podpora súladu rozhodovania a investovania. Program zároveň zvyšuje administratívne, manažérske a programovacie schopnosti ľudí a pomáha budovať občiansku spoločnosť na vidieku .

Základné princípy programu LEADER spočívajú v tom, že (Prístup LEADER – základný sprievodca, 2006):

- je orientovaný vždy na limitované územie - teritoriálny princíp,
- je založený na aktívnom zapojení miestnych ľudí a jeho nositeľom je miestna akčná skupina - Local Action Group - LAG,
- jeho proces sa začína zdola nahor, a preto propagačné aktivity, technická pomoc a tréningy sú podstatným nástrojom na začiatku programu,
- programy a projekty vždy tvoria a realizujú miestne akčné skupiny, ktorými sú medzisektorové partnerstvá na miestnej úrovni,
- každá takáto skupina si vypracováva vlastnú rozvojovú stratégiu a na jej základe podnikateľský plán,
- partnerstvo následne rozhoduje, ktoré súkromné alebo verejné projekty sú v danom území financované,
- podporované aktivity musia byť v súlade s Programom rozvoja vidieka SR na roky 2007-2013.

7.6 Faktory regionálnych disparít na území Slovenska

Charakteristickým znakom regionálnej štruktúry Slovenska sú priestorovo výrazné a neustále sa prehĺbujúce disparity, ktoré sú podmienené niekoľkými spolupôsobiacimi faktormi (Korec, 2005).

Prvým faktorom je **primárny potenciál územia Slovenska**, ktorý je v zmysle prác Lukniša (1985) tvorený v prvom rade polohovým potenciálom (polohou) a prírodným potenciálom (prírodnými podmienkami). Územie Slovenska je z geomorfologického hľadiska tvorené dvomi výrazne odlišnými podsústavami - Panónskou panvou a Karpatmi, ktoré ovplyvňujú celý rad prírodných podmienok. Plošne menšiu rozlohu (asi 30%) tvorí na území Slovenska Panónska panva členená na Západopanónsku a Východopanónsku panvu. Práve dané výbežky Panónskej panvy (Podunajská nížina a Záhorská nížina ako súčasť Západopanónskej panvy a Východoslovenská nížina a Košická kotlina ako súčasť Východopanónskej panvy) majú na Slovensku z fyzikogeografického hľadiska centralizačnú polohu, čo sa prejavilo aj sekundárnym vývojom dvoch metropolitných miest Bratislavy a Košíc. Podľa polohy v rámci Slovenska ich Lukniš (1985) nazval ako Západoslovenský centralizačný región (ZCR) a Východoslovenský centralizačný región (VCR). K základným vlastnostiam ZCR patrí veľmi priaznivý polohový potenciál, významná geopolitická poloha vzhľadom k Maďarsku a Rakúsku, významná dopravná poloha na Dunaji a dobré dopravné spojenie s Českou republikou a strednou časťou Slovenska. Jadrové priestory (priestory vhodné na osídlenie a rozvoj hospodárskych aktivít) tu zaberajú približne 4/5 plochy územia. Pre VCR je charakteristický nižší podiel jadrových priestorov (asi 1/3 plochy územia) a odľahlá poloha od aktívnych oblastí Slovenska a západnej Európy. Určitý význam má dopravná poloha vzhľadom na Maďarsko a Poľsko, avšak železničné a cestné spojenie so Západným Slovenskom a západnou Európou je nevyhovujúce.

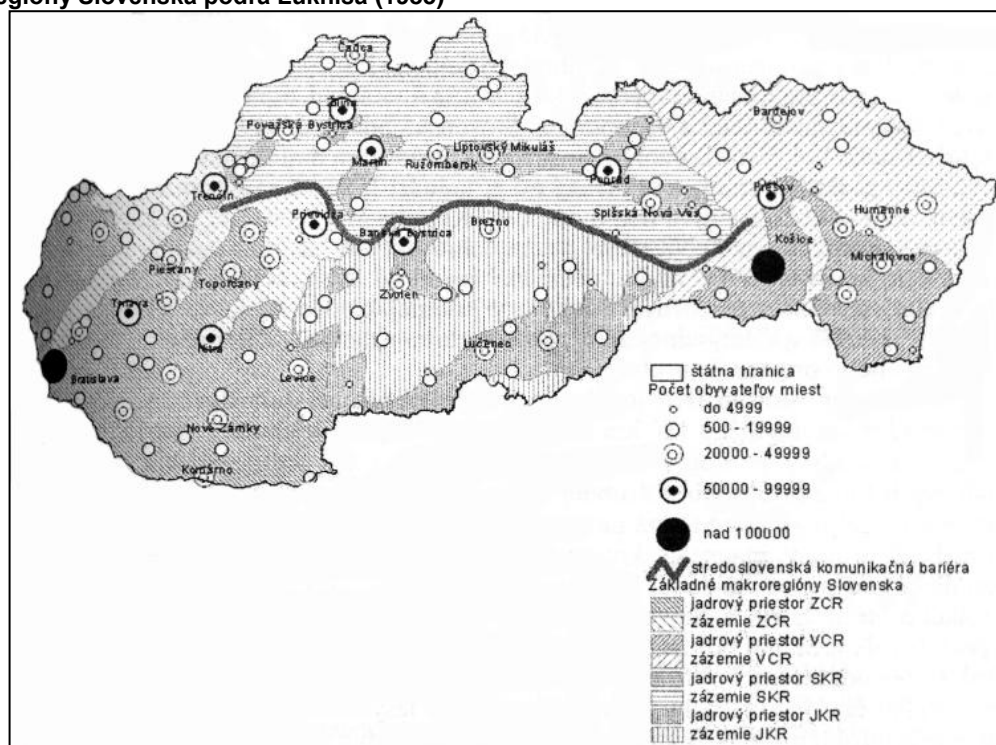
Karpaty zaberajú prevažnú časť rozlohy Slovenska (asi 70%), deliac sa na Západné a Východné Karpaty, rozkladajúc sa v strede, na severozápade a severovýchode Slovenska. Hlavná horská os Karpát sa neporušene tiahne cez celé územie Slovenska v smere západ - východ a vytvára výraznú dopravnú ako aj komunikačnú bariéru medzi severným a južným Slovenskom. Stredoslovenská horská bariéra tak rozdeľuje územie stredného Slovenska na Severoslovenský koridorový región (SKR) a na Juhoslovenský koridorový región (JKR). Jadrovými časťami SKR sú medzihorské široké kotliny, ako napr. Liptovská, Popradská, Hornádska kotlina, ako aj Žilinská, Turčianska kotlina a Považské podolie. Región má priaznivú západo-východnú orientáciu jadrového priestoru, na základe čoho sa stal významným dopravným koridorom

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Slovenska už v 19. stor. Jeho postavenie v dopravnom systéme Slovenska je stále dominantné a región má zároveň významný podiel na priemyselnej činnosti ako aj na cestovnom ruchu Slovenska, čo sa odráža vo vysokom stupni urbanizácie a zaľudnenia. Základom JKR sú užšie a primárnym potenciálom na ekonomické účely menej využiteľné pohrónské kotliny s jadrovou Juhoslovenskou kotlinou. Vďaka vhodnému pahorkatinnému reliéfu sú územím regiónu vedené diaľkové tranzitné línie potrubnej dopravy. Spomedzi regiónov Slovenska má najväčšie zdroje nerastných surovín (hnedé uhlie, keramické íly a hliny, magnezit, kremence, vápence, mramor, železná ruda atď.) (mapa 54).

Mapa 54: Regióny Slovenska podľa Lukniša (1985)

Zdroj: Korec, 2005

Ďalším faktorom vplývajúcim na regionálne rozdiely Slovenska je **územno-správne členenie štátu**, ktoré by malo byť priestorovo efektívne, čo je možné zabezpečiť vtedy, ak územno-správne jednotky určitého stupňa súhlasia s funkčnými, resp. nodálnymi regiónmi (Bezák, 1997). V prácach Bezáka (1997) sú charakterizované dva typy zmien územno-správneho členenia štátu. Prvý typ predstavujú parciálne a z časového hľadiska postupné úpravy jednotlivých zložiek existujúceho členenia, bez radikálnych zásahov do vnútornej štruktúry, ako boli napr. úpravy územno-správneho členenia v r. 1968. Druhým typom sú zmeny týkajúce sa komplexných reforiem územno-správneho členenia, ktoré sú často spojené s transformáciou celej verejnej správy, ako napr. zmeny územno-správneho členenia v r. 1996. Z historického hľadiska sledoval zmeny územno-správneho členenia Slavík (1997 in Korec, 2005), ktorý upozorňuje na zlomový rok 1923, keď vstúpilo do platnosti územno-správne členenie a Slovensko sa rozdelilo na 6 žúp a upustilo od členenia podľa tradičných prirodzených regiónov, ktoré bolo funkčné takmer 900 rokov (tab. 92).

Z hľadiska regionálneho rozvoja uvádza autor niekoľko podstatných zovšeobecnení týkajúcich sa územno-správneho členenia Slovenska, ako napr. že zmeny územno-správneho členenia sú v silnom vzťahu s politicko-spoločenskými zmenami v štáte. Ďalej tvrdí, že v jednotlivých historických etapách bolo územno-správne členenie Slovenska determinované prírodnými podmienkami a politickými cieľmi štátnych útvarov, ako aj to, že počas Uhorska, resp. Rakúsko-Uhorska bolo územno-správne členenie pomerne stabilné a až so vznikom Československa dochádza k častým zmenám v územno-správnom členení. Nemenej zaujímavé je aj zistenie, že najstaršie centrá administratívnych regiónov sú staré historické sídla, ktoré boli už v minulosti progresívne a pomerne stabilné na rozdiel od novodobým sídiel okresov napr. v južnej časti Slovenska, ktoré sa často menia.

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Tabuľka 92: Historický prehľad územno-správneho členenia Slovenska

Obdobie	Územno-správne jednotky		
	najvyššej úrovne	strednej úrovne	najnižšej úrovne
10. -13. stor.	-	17 komítátov	hradské obvody
13. stor. - 1848	-	21 stolíc	slúžnovské okresy
1785 - 1790	3 dištrikty	19 stolíc	slúžnovské okresy
1850 - 1860	2 dištrikty	19 žúp	slúžnovské okresy
1867 -1922	-	17 - 21 žúp	91 - 102 okresov
1923 - 1928	-	6 veľžúp	79 okresov a 2 magistrátne mestá
1928 - 1939	1 slovenská krajina	-	77 okresov a 2 magistrátne mestá
1940 - 1945	-	6 veľžúp	60 okresov
1945 - 1948	-	-	79 okresov
1949 - 1960	-	6 krajov	90 97 okresov (6 mestských)
1960 - 1968	-	3 kraje	33 okresov
1968 - 1990	1 federatívna republika	4 kraje	38 okresov
1990 - 1996	-	-	38 okresov, 121 obvodov
1996 -	1 samostatný štát	8 krajov	79 okresov (9 mestských)

Zdroj: Slavík, 1997 in Korec, 2005

Významným faktorom vplyvujúcim na regionálne štruktúry nielen Slovenska je tiež **faktor sídelnej hierarchie**. V základe je možné prostredníctvom sídelnej štruktúry pozorovať, že práve hlavné mestá štátov a veľké mestá disponujú významným ekonomickým a sociálnym potenciálom. Ich ekonomická báza je diverzifikovaná silným podielom aktivít terciárneho a kvartérneho sektora (obchod, služby, finančníctvo, médiá, podnikanie vo sfére reklamy a iné). Dané mestá sú súčasne územno-správnymi centrami regiónov, a tak zabezpečujú ich rozvoj využitím vonkajších zdrojov a pritiahnutím zahraničných investorov. K značným výhodám veľkých miest patrí taktiež ich lepšia sociálna a technická infraštruktúra a priaznivejšia demografická (najmä vzdelanostná) situácia. Tým získavajú veľké mestá a ich regióny viaceré výhody v prebiehajúcich transformačných procesoch. Naopak absencia veľkých miest je veľkou prekážkou rozvoja regiónov nielen na úrovni Slovenska, ale aj na úrovni EÚ, pričom podľa Európskej komisie pre regionálny rozvoj sú považované mestá s počtom obyvateľov nad 250 000, ktoré sa môžu stať pólmi rozvoja. V rámci Slovenska dané kritérium spĺňa jedine Bratislava. Nižšiu hranicu predstavujú mestá s minimálne 100 000 obyvateľmi, ktoré rovnako na území Slovenska absentujú a zastúpené sú iba Košicami. Nedostatočná koncentrácia obyvateľstva je tak veľkou prekážkou ekonomického a celkového regionálneho rozvoja jednotlivých regiónov Slovenska.

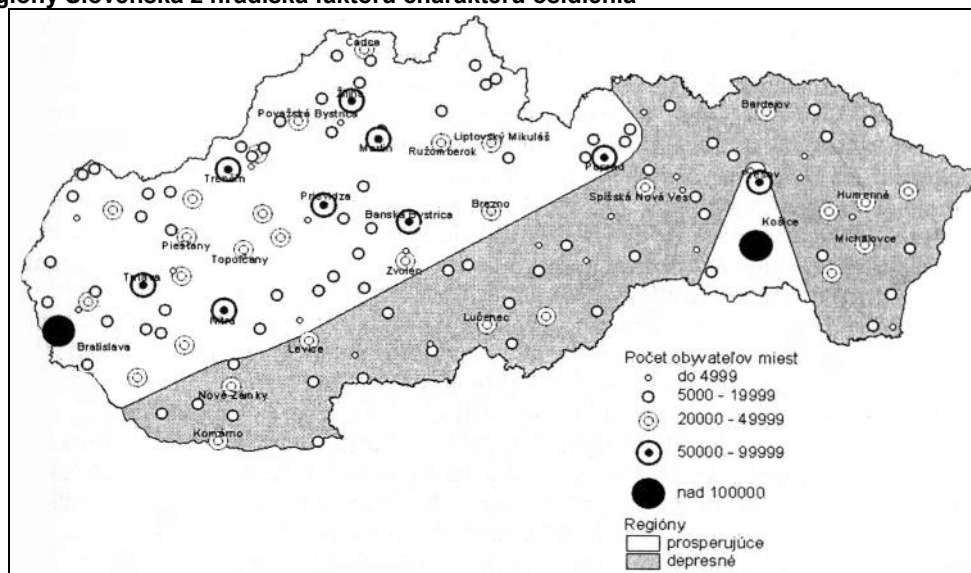
Faktor makropolohovej atraktivity (západo-východný gradient) je dôležitým rozvojovým potenciálom. Významnú polohu či už z politicko-geografického, ale tiež z humánno-geografického hľadiska v strede Európy pritom získalo Slovensko po r. 1989. Táto poloha nahradila predchádzajúcu okrajovú polohu v bývalej východnej socialistickej Európe. Aj súčasná makropoloha má však isté nedostatky, a to predovšetkým tú skutočnosť, že Slovensko hraničí iba s jednou hospodársky vyspelou krajinou, a to s Rakúskom na veľmi krátkom hraničnom úseku. Avšak napriek dĺžke hranice je dôležitý fakt, že sa v nej stretávajú dva metropolitné priestory, priestor Viedne a priestor Bratislavy, na základe čoho má oblasť veľký rozvojový potenciál a v budúcnosti je predpokladaný vznik konurbácie Viedeň – Bratislava, prípadne východoeurópskej geoeconomickej zóny Viedeň - Bratislava - Budapešť (Paulov, 1992). Prostredníctvom spomenutého faktora makropolohovej atraktivity, resp. geografickej makropolohy alebo západo-východného gradientu je teda možné vysvetliť orientáciu zahraničných investorov na regióny, ktoré sa nachádzajú v blízkosti západnej štátnej hranice Slovenska. Práve dané regióny v blízkosti hraníc s bývalými štátmi západnej Európy disponujú v súčasnosti lepšími podmienkami na ekonomický a sociálny rozvoj a majú lepšie podmienky na úspešné zvládnutie transformačného procesu, ako regióny s východnou lokalizáciou.

Ďalším faktorom podmieňujúcim regionálnu diferenciáciu Slovenska je **faktor charakteru osídlenia**. Z hľadiska charakteru osídlenia možno územie Slovenska rozdeliť na dve časti - severozápad a juhovýchod, pričom hranica prechádza južne od Bratislavy popod Nitru, Zvolen a Poprad, kde sa stáča na sever k hranici s Poľskom (mapa 55). Severozápad Slovenska zahŕňa z hľadiska polohového a prírodného potenciálu prevažnú časť Západoslovenského centralizačného regiónu, ktorý mal a má vhodný potenciál na rozvoj sídiel a hospodárskych aktivít, ako aj Severoslovenský koridorový región, ktorý síce má nižší primárny potenciál ako Juhoslovenský koridorový región, ale ktorý získal svoju pozíciu a tým aj koncentráciu

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

hospodárskych aktivít a veľkých mestských aglomerácií najmä v období modernej urbanizácie po roku 1867. Územie Severozápadu je charakteristické z hľadiska osídlenia predovšetkým relatívnym dostatkom veľkých miest. Naopak juhovýchod Slovenska vyplňa najmä Juhoslovenský koridorový región spolu so zázemím Východoslovenského jadrového regiónu, v rámci ktorého nachádzame len dve veľké mestské aglomerácie - Košice a Prešov, ktoré však ležia v morfológicky uzavretej Košickej kotline.

Mapa 55: Regióny Slovenska z hľadiska faktoru charakteru osídlenia

Zdroj: Korec, 2005

Pri porovnaní charakteru osídlenia príslušných dvoch regiónov je teda zrejme zastúpenie veľkých miest prioritne na severovýchode Slovenska (nachádzame tu 9 veľkých mestských aglomerácií s počtom obyvateľov nad 50 000), ktoré bolo podmienené historickým vývojom spájaným so 70. rokmi 19. stor. Dané sústredenie obyvateľstva tak umožňuje rozvoj progresívnych ekonomických aktivít. Na druhej strane na juhovýchode Slovenska (ak neberiem do úvahy Košickú kotlinu) nenachádzame ani jedno mesto s počtom obyvateľov nad 50 000, nie je tu žiadne krajské mesto a nachádza sa tu jediná univerzita, a to v Komárne.

Medzi ďalšie faktory je zaraďovaný **faktor osobitostí demografických štruktúr** medzi ktorými vystupuje do popredia rómske etnikum. Rómovia sú po Maďaroch druhou najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku, pričom v r. 1991 sa k danej národnosti hlásilo 75 802 obyvateľov (1,4% obyvateľov SR) a v r. 2001 to už bolo 89 920 obyvateľov, čo predstavuje 1,67% populácie Slovenskej republiky. Odhad počtu Rómov je však niekoľkonásobne vyšší a uvádza hodnotu 420 až 500 tisíc. Rómovia sa ako národnosť vyznačujú viacerými charakteristickými znakmi, ktoré sa odrážajú na celospoločenskom vývoji Slovenska. Medzi prvotné znaky patrí výrazná sociálna izolovanosť od ostatného obyvateľstva, ktorá je podmienená najmä špecifikami ich kultúry a z nej odvodeného spôsobu života, spojeného s celým radom sociálno-patologických javov nielen na regionálnej, ale aj celoštátnej úrovni. Ďalším znakom je vysoká miera natality u daného obyvateľstva, ktorá je 4-krát vyššia ako natalita nerómskeho obyvateľstva. Na základe štatistických údajov je zaznamenávaný rýchly rast rómskeho obyvateľstva, pričom v r. 1970-1980 sa počet Rómov zvýšil približne o 25,5%, v r. 1980-1990 o 31,8% a v r. 1990-2001 až o 44,3%. Vysoké zastúpenie rómskeho obyvateľstva v prepočte na počet obyvateľov krajiny tak zaraďuje Slovensko na 1. miesto vo svete z hľadiska podielu rómskej komunity (8-9%). Z ďalších demografických osobitostí je pre rómske etnikum charakteristický výrazne progresívny typ vekovej štruktúry s vysokým podielom detskej zložky, vysoká miera úhrnnej plodnosti, vyšší podiel mužov oproti ženám, nízka vzdelanostná úroveň či vysoká miera nezamestnanosti. Z hľadiska regionalizácie môžeme sledovať výraznú koncentráciu rómskeho etnika najmä vo východnej časti Slovenska s jadrom priestorového rozloženia v regiónoch Spiša, Šariša a Gemera.

Na vzniku regionálnych rozdielov Slovenska sa odráža aj **faktor „veľkej“ dopravnej infraštruktúry**. Za rozhodujúci prvok dopravnej infraštruktúry vo vzťahu k možnostiam regionálneho rozvoja je všeobecne považovaná diaľnica, resp. rýchlostná komunikácia, ktorá sa

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

reálne prejavuje v objeme prichádzajúcich priamych zahraničných investícií, v intenzite podnikateľských subjektov, v počte zahraničných účastníkov cestovného ruchu, v rozvoji osobitných foriem maloobchodu a služieb a pod. Okrem diaľnic a rýchlostných komunikácií je potrebné k „veľkej“ dopravnej infraštruktúre priradiť v prípade Slovenska aj dvojkolajové elektrifikované železnice, letiská, prístavy a kontajnerové terminály kombinovanej dopravy, ktoré okrem toho, že ovplyvňujú dostupnosť regiónov majú aj veľký význam najmä v nadregionálnej a medzinárodnej preprave.

Trasy diaľnic a rýchlostných komunikácií vedú územím Slovenska oblasťami v smere najväčších existujúcich a predpokladaných prepravných požiadaviek a odrážajú tak regionálnu štruktúru krajiny. Nedostatočné prepojenie na diaľničný systém vykazujú najmä regióny južnej časti stredného Slovenska a východného Slovenska. V oblasti železničnej dopravy tvoria jej kostru elektrifikované železničné trate hranica s ČR - Kúty - Bratislava - Nové Zámky - Štúrovo - hranica s Maďarskou republikou a Bratislava - Trenčín - Žilina - Poprad - Košice - Čierna nad Tisou - hranica s Ukrajinou, ktoré majú rozhodujúci význam v nadregionálnych a medzinárodných prepravách v osobnej a nákladnej doprave. Leteckú dopravu zabezpečuje na Slovensku v súčasnosti 6 medzinárodných letísk (Bratislava, Košice, Piešťany, Poprad-Tatry, Sliač a Žilina), riečna doprava sa realizuje v 3 verejných nákladných prístavoch (Bratislava, Komárno, Štúrovo) a kombinovaná doprava prebieha prostredníctvom 7 terminálov (Košice, Žilina, Bratislava - ústredná nákladná stanica, Bratislava - prístav Pálenisko, Dunajská Streda, Sládkovičovo a Dobrá) z pôvodných 11, zrušené boli 4 terminály (Nové Zámky, Trstená, Ružomberok a Čierna nad Tisou).

Faktor historickej marginality vo vývoji počtu obyvateľov podľa okresov je jedným z ďalších faktorov prejavujúcich sa v regionálnej diferenciacii Slovenska. Daný faktor vysvetľuje Korec (2005) prostredníctvom porovnávania indexov rastu obyvateľstva za obdobie rokov 1869 až 1991, na základe čoho rozdeľuje okresy Slovenska do piatich skupín (tab. 93).

Tabuľka 93: Indexy rastu obyvateľstva Slovenska podľa okresov v rokoch 1869 - 2001

Okres	1921/1869	1950/1921	1991/1950	2001/1991	2001/1869	1991/1869
Bánovce nad Bebravou	135,9	101,1	148,5	100,4	204,9	204,1
Banská Bystrica	122,6	109,8	221,3	100,2	298,6	297,9
Banská Štiavnica	97,1	83,4	93,3	100,8	76,2	75,5
Bardejov	98,8	103,7	167,8	105,7	181,6	171,8
Bratislava	182,3	171,4	211,2	96,9	639,6	659,8
Brezno	123,4	111,1	131,0	99,2	178,3	179,7
Bytča	101,4	107,9	132,6	102,3	148,6	145,2
Čadca	124,8	115,6	146,1	103,3	217,8	210,8
Detva	126,3	118,8	123,3	96,6	178,9	185,1
Dolný Kubín	90,7	110,5	176,1	105,2	185,5	176,4
Dunajská Streda	120,8	116,6	142,8	102,8	206,7	201,1
Galanta	142,0	111,9	128,8	101,7	208,2	204,8
Gelnica	85,6	100,1	121,0	103,4	107,2	103,7
Hlohovec	134,7	117,2	134,9	96,6	205,6	212,9
Humenné	107,3	120,1	200,3	101,9	263,1	258,1
Ilava	121,0	131,7	212,2	101,6	343,8	338,2
Kežmarok	100,4	106,8	149,0	112,5	179,7	159,7
Komárno	135,1	107,5	119,9	99,3	173,1	174,3
Košice	189,4	119,4	312,3	100,4	709,0	706,2
Košice - okolie	94,0	110,0	129,8	107,8	144,6	134,2
Krupina	108,1	110,5	101,5	98,1	118,8	121,1
Kysucké Nové Mesto	117,2	125,0	192,3	102,9	289,9	281,7
Levice	127,5	105,2	111,0	99,4	148,0	148,9
Levoča	86,7	107,7	125,0	106,3	124,1	116,7
Liptovský Mikuláš	94,8	108,3	141,5	100,7	146,4	145,4
Lučenec	132,5	114,4	123,1	99,8	186,2	186,6
Malacky	117,1	110,8	122,8	103,4	164,7	159,2
Martin	130,2	128,1	198,3	102,0	337,4	330,8
Medzilaborce	114,5	102,8	96,5	96,5	109,7	113,7
Michalovce	102,5	102,4	151,3	103,6	164,6	158,8
Myjava	84,1	105,7	122,3	100,9	109,7	108,7
Okres	1921/1869	1950/1921	1991/1950	2001/1991	2001/1869	1991/1869
Námestovo	102,4	117,2	158,7	113,0	215,3	190,5
Nitra	143,7	121,6	155,3	101,6	275,7	271,4

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Nové Mesto nad Váhom	116,9	105,3	120,0	96,4	142,3	147,6
Nové Zámky	145,2	105,5	120,9	97,5	180,5	185,1
Partizánske	149,7	143,2	160,7	99,7	343,4	344,4
Pezinok	116,6	129,0	148,4	91,7	204,6	223,2
Piešťany	146,5	122,0	142,4	100,0	254,6	254,5
Poltár	124,2	86,9	100,4	98,9	107,1	108,3
Poprad	111,7	183,3	190,1	106,5	414,6	389,2
Považská Bystrica	121,2	140,6	162,1	103,1	284,7	276,2
Prešov	104,0	125,9	197,2	106,8	275,7	258,3
Prievidza	156,7	102,4	202,6	101,4	329,3	324,8
Púchov	124,8	119,0	147,5	101,3	221,8	218,9
Revúca	97,0	100,5	132,8	101,9	131,8	129,3
Rimavská Sobota	102,9	105,5	113,7	101,2	125,0	123,5
Rožňava	101,9	104,2	119,9	102,6	130,6	127,3
Ružomberok	137,4	123,2	131,1	101,7	225,9	222,1
Sabinov	97,3	119,5	161,9	109,9	206,8	188,2
Senec	138,1	129,6	137,3	103,9	255,4	245,8
Senica	99,0	105,7	125,6	101,7	133,7	131,4
Skalica	107,3	108,5	147,4	101,2	173,7	171,7
Snina	120,8	110,4	144,4	102,7	197,7	192,5
Sobranovce	109,0	97,0	98,3	98,7	102,6	104,0
Spišská Nová Ves	119,4	113,5	198,7	108,0	290,8	269,1
Stará Ľubovňa	79,0	104,7	149,7	109,0	134,9	123,8
Stropkov	107,1	111,1	140,4	105,6	176,6	167,2
Svidník	109,6	104,7	163,5	104,4	195,9	187,7
Šaľa	135,9	97,7	135,8	99,6	179,6	180,3
Topoľčany	142,4	117,1	140,3	99,9	233,8	234,0
Trebišov	105,1	111,3	129,9	103,2	157,0	152,0
Trenčín	157,0	135,7	153,1	101,1	329,7	326,2
Trnava	146,5	124,1	150,6	102,6	280,8	273,7
Turčianske Teplice	112,5	83,6	112,2	98,8	104,1	105,4
Tvrdošín	88,1	105,4	192,2	108,4	193,6	178,6
Veľký Krtíš	103,1	105,5	119,4	99,8	129,7	129,9
Vranov nad Topľou	99,4	121,7	173,6	106,8	224,4	210,0
Zlaté Moravce	137,9	114,4	134,9	98,3	209,2	212,8
Zvolen	140,9	110,4	169,5	102,9	271,3	263,7
Žarnovica	130,6	93,3	116,6	98,8	140,3	142,0
Žiar nad Hronom	129,1	86,5	160,5	100,4	180,0	179,3
Žilina	138,6	124,6	180,1	103,0	320,4	311,0
Slovensko	120,6	115,0	153,2	102,0	216,8	212,5

Zdroj: Korec, 2005

Prvá skupina zahŕňa okresy s indexom rastu menším ako 125,0 a počet obyvateľov sa v r. 1991 zvýšil oproti r. 1869 o menej ako ¼. Patria sem okresy Banská Štiavnica, Gelnica, Sobrance, Turčianske Teplice, Poltár, Myjava, Medzilaborce, Levoča, Krupina, Rimavská Sobota a Stará Ľubovňa. Ide o veľmi malé okresy (okrem Rimavskej Soboty a Starej Ľubovne), v ktorých počas rokov 1948 - 1989 neprebehla intenzívna industrializácia, a teda sa nevybudovali veľké priemyselné závody regiónotvorného významu. Pri poslednom územno-správnom členení Slovenska bolo územie týchto okresov perifériou veľkých okresov (s výnimkou Rimavskej Soboty a Starej Ľubovne) a podľa viacerých odborníkov neboli vyčlenené príslušné okresy funkčne. Územie okresov ležalo pred r. 1991 mimo hlavných dopravných koridorov štátu (okrem okresu Levoča). V oblasti demografie bol v okresoch zaznamenaný počas sledovaného obdobia jeden výrazný pokles počtu obyvateľov a všetky okresy (okrem Rimavskej Soboty) ležia podľa Lukniša (1985) v zázemí jadrových priestorov jednotlivých makroregiónov Slovenska.

Druhú skupinu predstavujú okresy, v ktorých sa počet obyvateľov v r. 1991 v porovnaní s r. 1869 síce zvýšil viac ako o ¼, ale súčasne nezvýšil o viac ako o ½, pričom indexy rastu dosahujú hodnoty 125,1 až 149,9. Zaraďujeme sem okresy Rožňava, Revúca, Veľký Krtíš, Senica, Košice - okolie, Žarnovica, Bytča, Nové Mesto nad Váhom, Liptovský Mikuláš a Levice. Pre viaceré z týchto okresov je charakteristická stagnácia počtu obyvateľov v prvých obdobiach (r. 1869-1921 a 1921-1950) a nepatrný vzrast v r. 1950-1991. Sú to okresy s okrajovou polohou na obvode Slovenska (okrem Žarnovice a Bytče).

7 REGIONÁLNY ROZVOJ

Tretiu skupinu tvoria mestské okresy Bratislavy a Košíc, resp. samostatné mestá Bratislava a Košice, ktoré indexom rastu obyvateľstva v období r. 1869-1991 výrazne prevyšujú všetky ostatné okresy Slovenska. Charakteristickými črtami príslušných okresov je vplyv intenzívnej industrializácie po r. 1869 a s ním spojená migrácia obyvateľstva do miest, ako aj administratívne pričleňovanie okolitých vidieckych obcí.

Do štvrtej skupiny zaraďujeme okresy, v ktorých počet obyvateľov za sledované obdobie vzrástol viac ako 3-násobne, tzn. že indexy rastu obyvateľstva nadobudli hodnoty viac ako 300,0. Patria sem okresy Poprad, Partizánske, Ilava, Martin, Trenčín, Prievidza, Žilina a Banská Bystrica. Po mestských okresoch sú práve tieto okresy najdynamickejšie rastúce okresy Slovenska, ktoré v minulosti zasiahla výrazná vlna industrializácie a mnohé mestá sa stali významnými priemyselnými centrami. Viaceré okresné mestá z daných okresov sa stali dôležitými regionálnymi centrami. S výnimkou okresov Ilava a Partizánske boli ostatné okresy hospodárskymi jadrami a počas predchádzajúceho územno-správneho členenia. Niektoré z daných okresov (Trenčín, Ilava, Žilina, Martin a Poprad) ležia na najvýznamnejšej dopravnej osi štátu spájajúcej Bratislavu a Košice a niektoré okresy (Partizánske, Ilava a Poprad) mali na začiatku hodnoteného obdobia nízky počet obyvateľov, čo spôsobilo vysoký index rastu obyvateľstva.

Piata skupina okresov dosahuje priemerné hodnoty indexu rastu obyvateľstva od 150,0 po 212,5 (priemerná hodnota SR). Zaraďujeme sem okresy, ktorých počet obyvateľov sa zvýšil viac ako o 1/2 a patria sem okresy Malacky, Skalica, Galanta, Dunajská Streda, Šaľa, Bánovce nad Bebravou, Komárno, Nové Zámky, Čadca, Námestovo, Dolný Kubín, Žiar nad Hronom, Brezno, Detva, Lučenec, Kežmarok, Sabinov, Vranov nad Topľou, Bardejov, Svidník, Stropkov, Snina, Trebišov a Michalovce. Vzhľadom na procesy urbanizácie po r. 1869, ako aj počtu obyvateľov k poslednému územno-správne členeniu, ide o veľmi heterogénne okresy.

Poslednú šiestu skupinu zastupujú okresy nachádzajúce sa nad celoslovenským priemerom indexu rastu obyvateľstva, ale nedosahujú hodnotu 3-násobného zvýšenia počtu obyvateľov v sledovanom období. Tvorí ich 14 okresov: Senec, Pezinok, Trnava, Piešťany, Púchov, Považská Bystrica, Topoľčany, Nitra, Kysucké Nové Mesto, Ružomberok, Zvolen, Spišská Nová Ves, Prešov a Humenné. Podobne ako pri predchádzajúcej skupine ide o výrazne heterogénne okresy, v ktorých sa uplatňujú viaceré faktory, ako napr. faktor formovania regionálneho centra celoštátneho významu (Trnava, Nitra, Prešov), faktor polohy v blízkosti významných hospodárskych centier (Senec, Pezinok, Kysucké Nové Mesto), faktor dopravnej polohy (Trnava, Piešťany a pod.), faktor historicky významnej priemyselnej oblasti (Púchov, Nitra, Ružomberok, Spišská Nová Ves, Prešov), faktor významnej industrializácie po r. 1948 (Zvolen, Topoľčany, Humenné) či faktor výrazného vplyvu osobitnej funkcie (Piešťany).

Faktor (nevýhodnej) ekonomickej špecializácie nie je možné uplatňovať vo všeobecnosti na celé územie štátu, ale týka sa len niektorých oblastí. Na Slovensku postihuje zlá ekonomická špecializácia najmä vidiecke regióny, ktoré sú (boli pred r. 1989) výrazne orientované na poľnohospodársku výrobu a súčasne sú slabo osídlené. Zvlášť nepriaznivá situácia nastáva v regiónoch, kde sa skombinovala poľnohospodárska orientácia regiónu s ekonomikou malého mesta závislého na jednom, prípadne dvoch priemyselných podnikoch, z ktorých mnohé po r. 1990 zanikli. Za takéto oblasti postihnuté nepriaznivou ekonomickou špecializáciou možno považovať okrem regiónov Banskej Bystrice, Zvolena, Košíc, Prešova a Popradu takmer celý Banskobystrický, Prešovský a Košický kraj.

Posledným faktorom vplývajúcim na regionálnu diferenciáciu územia Slovenska je **depresnosť priľahlých regiónov susedných štátov**, ktorá je silne ovplyvňovaná polohou regiónov k štátom západnej Európy. Z daného hľadiska sú v rámci Slovenska za ekonomicky najslabšie považované oblasti východného Slovenska, ktoré susedia so severovýchodným Maďarskom, Ukrajinou a juhovýchodným Poľskom. Podstatným sa tiež stal po r. 1989 efekt susedstva aj v prípade cezhraničných vzťahov. Z tohto hľadiska je opäť najmenej výhodnou pozíciou východného Slovenska, ktoré je obklopené ekonomicky zaostávajúcimi regiónmi severného Maďarska, Ukrajiny a juhovýchodného Poľska a aj stredného Slovenska. Zreteľná je i nepriaznivá poloha v podstate všetkých spomenutých území, keďže ležia pomerne ďaleko od jadra európskeho ekonomického priestoru.